

מאירס-ג'וינט-ברוקדייל
MYERS-JDC-BROOKDALE
مايرس - جوينت - بروكدیل

המרכז לחקר הזיקנה

דוח מחקר

תכנית ניסיונית לשילוב מלווים רוחניים בבתי אבות בישראל – מחקר הערכה

שירלי רזניצקי ☞ נטע בנטור

המחקר הוזמן ומומן על ידי אשל

תכנית ניסיונית לשילוב מלזוים רוחניים בבתי אבות בישראל – מחקר הערכה

שירלי רזניצקי נטע בנטור

המחקר הוזמן ומומן על ידי אשל

יולי 2014

ירושלים

תמוז תשע"ד

עריכת לשון: ענת ברבריאן
תרגום לאנגלית: אוולין איבל
הפקה והבאה לדפוס: לסלי קליינמן

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל

ת"ד 3886

ירושלים 91037

טלפון : 02-6557400

פקס : 02-5612391

כתובת באינטרנט : www.jdc.org.il/brookdale

דואר אלקטרוני : brook@jdc.org.il

פרסומים נוספים של מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל בנושא

בנטור, נ' ; רוניצקי, ש'. תמיכה רוחנית בישראל. הערכת התכניות שמומנו על-ידי הפדרציה היהודית של ניו יורק. דמ-09-530

בנטור, נ' ; צ'חמיר, ס' ; שליפר, מ' ; זינגר, י' ; שוורצמן, פ'. 2007. הערכת של תכנית ארצית להכשרה פליאטיבית בישראל. דמ-07-498

בנטור, נ' ; רוניצקי, ש' ; שנור, י'. 2005. שירותים פליאטיביים ושירותי הוספיס בישראל. דמ-05-459.

להזמנת פרסומים נוספים ניתן לפנות למאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ת"ד 3886, גבעת הג'וינט, ירושלים 91037, טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391, דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il

תמצית המחקר

הרקע למחקר ומטרות המחקר

השירותים לליווי רוחני במערכת הבריאות והרווחה בישראל החלו להתפתח ביוזמתה ובתמיכתה של הפדרציה היהודית של ניו יורק בשנת 2006. מדובר בתהליך מימון שירותים חלוציים לליווי רוחני ולפיתוח תכניות הכשרה של תומכים רוחניים. עד אז, כמעט שלא היו קיימים שירותים כאלה בישראל.

בשנת 2010 יזמו אשל, האגודה לתכנון ולפיתוח שירותים למען הזקן בישראל, הפדרציה של ניו יורק ועמותת "ברוח" מבית חולים שערי צדק תכנית ניסיונית לשילובם של מלווים רוחניים בבתי אבות. התכנית כללה שני שלבים. בשלב הראשון נערך קורס לאנשי מקצוע ממוסדות סיעודיים להכרת הנושא. השלב השני היה מימון תכנית ניסיונית לעבודת מלווים רוחניים בשישה בתי אבות. כל בתי האבות בארץ הוזמנו להגיש בקשה להשתתף בתכנית ולנמק מדוע הם מעוניינים בכך. מקרב הפונים נבחרו שישה מוסדות שגילו מחויבות לליווי הרוחני ושהקצו לשם כך איש צוות שילוה את המלווה הרוחני בעבודתו. נבחרו מוסדות מגוונים מבחינת הגודל, הפריסה הגאוגרפית והבעלות. מנהלי המוסדות או אנשי הקשר בחרו את המלווים הרוחניים בעצמם, לאחר שראיינו 2-4 מועמדים ובחרו במתאים להם ביותר. המלווים עבדו עם הדיירים, עם בני משפחתם ועם אנשי הצוות כ-15 שעות בשבוע. בשנתה הראשונה ליותר התכנית במחקר ההערכה המובא בדוח זה. המחקר נועד לבחון את התפתחותה, את הפעלתה ואת יישומה של התכנית, את השתלבותו של המלווה הרוחני בבתי האבות ואת תרומתו לזקנים, לבני המשפחה ולצוות. כמו כן נועד המחקר לזהות אתגרים בתהליך הזה ואת האפשרויות להרחבת היקף הליווי הרוחני בבתי אבות ובמוסדות הסיעודיים בישראל.

כדי לקבל תמונה מקיפה של הפעילות, של ההשתלבות ושל תרומת המלווה הרוחני בבתי האבות, נאסף מידע מהמלווים הרוחניים, ממנהלי המוסדות הסיעודיים ומאנשי הקשר שלהם בתוך המוסד, מהדיירים ומבני משפחתם. בתחילת השנה ובסופה נערכו ראיונות פנים מול פנים וראיונות טלפוניים עם כל ששת מנהלי בתי האבות ועם אנשי הקשר של התכנית. המלווים הרוחניים רואיינו מספר פעמים והם גם מילאו יומן מקוון שפירט את פעילותם. כמו כן רואיינו כעשרים דיירים.

הממצאים

מאפייני המוסדות שהשתתפו בתכנית והמלווים הרוחניים בהם

- ◆ חמישה מקרב המלווים הרוחניים הן נשים, גילם 40-55, חמש חילוניות והגבר דתי רפורמי. לכולם היה ניסיון בליווי רוחני בעבר, אך רק אחד מהם עבד עם זקנים סיעודיים וזקנים הלוקים בדמנציה.
- ◆ לדברי כל המלווים הרוחניים, הכשרתם אמנם הקנתה להם את הכלים לליווי חולים המתקרבים למותם, אך חסרה להם ההכשרה לליווי זקנים סיעודיים וחולי דמנציה. בשל כך, ובשל הקושי להיות המלווה הרוחני היחיד במוסד, הוחלט לקיים אחת לחודש, פגישה של כל ששת המלווים הרוחניים.

הפעילות של המלווים הרוחניים עם הדיירים

- ◆ רוב המפגשים הפרטניים של המלווים הרוחניים במוסדות הסיעודיים (80%) היו עם הדיירים, 11% היו עם בני המשפחה ו-9% היו מפגשים משותפים של הדייר יחד עם בן משפחתו.

- ◆ על פי רוב, הדייר הופנה אל המלווה הרוחני מכמה סיבות. הסיבות העיקריות היו :
 - **מעבר מעצמאות לתלות** : דייר שעבר מהקהילה למוסד או מהמחלקה לעצמאיים למחלקה סיעודית בתוך המוסד ; הידרדרות שחלה במצב הדייר – למשל, אבדן שמיעה או ראייה.
 - **שינויים במצבו הרגשי, של הדייר**, אשר התבטאו בחוסר מנוחה ובאי שקט, פניות חוזרות ונשנות לצוות בית האבות, תחושת בדידות או צורך בהקשבה.
 - **שינויים במצב הבריאות** והתמודדות עם מחלה מסכנת חיים או מצבי סוף החיים.
 - **פנייה של בן משפחה** עקב ייסורי מצפון וקושי להשלים עם המעבר של הזקן למוסד.
- ◆ שני שלישים מהדיירים שקיבלו ליווי רוחני היו נשים, הגיל הממוצע היה 78.8, והוא נע בין 40 ל-100. כשליש (33%) מהדיירים היו עצמאיים בהליכה והשאר התקשו בניידות. כשני שלישים (62%) נזקקו לעזרה רבה או היו תלויים לחלוטין בזולתם בתפקוד היום-יומי. מחצית מהדיירים היו במצב קוגניטיבי תקין, כשליש לקו בירידה קוגניטיבית קלה, והשאר (כחמישית) לא התמצאו בזמן ובמרחב; כמחצית מהדיירים (42%) שקיבלו ליווי רוחני התגוררו במוסד פחות מחצי שנה, וכשליש התגוררו בו יותר משלוש שנים.
- ◆ מאפייני המפגשים נלמדו באמצעות היומן המקוון שפותח לצורך המחקר ובו תיעדו המלווים הרוחניים את פעילותם בבית האבות במשך כחודשיים. במשך זמן זה היו 67 מפגשים אישיים עם הדיירים ועם 4 בני משפחה.
- ◆ בערך בשליש מהמפגשים התייחסו לאדם כאל שלם – למשפחתו, לזיכרונותיו ולתחביביו – כשליש מהמפגשים עסקו בקושי בהזדקנות ובקרבה למוות (למשל, בהידרדרות במצב הפיזי והנפשי ובבדידות), במעבר מהקהילה לבית האבות או במעבר בין המחלקות בבית האבות, בכעשירית מהמפגשים המלווה הרוחני "היה עם" הדייר ("being"), ובכעשירית התקיימה שיחה בשאלות קיומיות ובגישתו של הדייר לחיים. מטבע הדברים כמחצית מהמפגשים עסקו ביותר בנושא אחד, למשל גם בזיכרונות וגם בגישה לחיים.
- ◆ במפגשים עם בני המשפחה דובר על קשייהם לראות את הידרדרותו של הדייר ועל ייסורי המצפון שלהם שהתלוו לעתים לטיפול.
- ◆ מבחינת הכלים ושיטות העבודה של המלווה הרוחני, ב-80% מהמפגשים התקיימה שיחה בנושאים שונים, ב-29% מהמפגשים היה מגע כדוגמת החזקת יד, ליטוף או מגע מרפא, ב-20% קראו טקסט ודנו בו. בכעשירית מהמפגשים או בפחות מכך שרו, שמעו מוזיקה, התפללו או חיברו תפילה אישית, עשו מדיטציה או עבדו בדמיון מודרך. בכחמישית מכלל המפגשים היו פעילויות אחרות, כגון טיולים, שימוש בקלפים, בתמונות ובכלים אחרים. נמצאה שונות רבה בין המלווים הרוחניים מבחינת היקף השימוש שלהם בכלים שונים.
- ◆ נוסף על העבודה הפרטנית, הפעילה מלווה רוחנית אחת מדי שבוע שלוש קבוצות דיון עם דיירים עצמאיים ותשושים ושתיים אחרות הפעילו קבוצות שנפגשו כמה פעמים והתמקדו בנושא אחד, למשל, צילום בנושא של השתנות הגוף או קבוצה לבני משפחה בנושא סיפורי חיים.

- ◆ השתלבות המלווה הרוחני בבית האבות חלק בלתי נפרד מהתכנית היה איש הקשר מצוות בית האבות. הוא תיווך בין המלווה הרוחני לבין אנשי הצוות, הציג למלווה הרוחני את בית האבות ופתח בפניו את דלתותיו. לעתים הוא גם ייצג את תחום הליווי הרוחני בבית האבות, למשל, למנהל בית האבות ולצוות הבכיר, ודאג לקידומו. כל אנשי הקשר בתכנית היו נשים. בחלק מבתי האבות אשת הקשר הייתה האחראית על הפנייתם של הדיירים למלווה הרוחני ובחלקם היא קבעה את סדר היום של המלווה הרוחני ותיאמה את מועד פגישותיו עם הדיירים ועם בני המשפחה. זאת ועוד, אשת הקשר שימשה למלווה הרוחני כגורם שניתן להתייעץ עמו, מעין כתף שאפשר להישען עליה ומקור לשיתוף ולאחווה. עם זאת, הייתה שונות בין בתי האבות במידת המעורבות של נשות הקשר בעבודתו השוטפת של המלווה הרוחני.
- ◆ במשך הזמן, המלווים הרוחניים הלכו והשתלבו במוסד, נעשו עצמאיים יותר ופיתחו קשרים ישירים עם אנשי הצוות בבית האבות. בהדרגה אשת הקשר המעיטה לעסוק בתיווך והרבתה לעסוק בהפניה וביעוץ למלווה הרוחני והתפתחו יחסים של תרומה הדדית.
- ◆ בחלק מבתי האבות, בניית הקשר בין המלווים הרוחניים לבין אנשי הצוות בבית האבות הייתה אתגר וארכה זמן ממושך. כך למשל, בשני בתי אבות נתקלו המלווה הרוחניות בתחילת עבודתן בהתנגדות שהתבטאה בחוסר שיתוף פעולה, אך הוא פחת בהדרגה.
- ◆ בחינת מכלול פעילותם של המלווים הרוחניים בבתי האבות מלמדת כי הם עבדו עם שלוש קבוצות אוכלוסייה – הדיירים, בני המשפחה ואנשי הצוות – באמצעות פגישות פרטניות ובאמצעות קבוצות. כשלושה רבעים מזמנם הוקדש לטיפול פרטני, כעשירית – לעבודה קבוצתית עם הדיירים ועם בני משפחה וכעשירית לעבודה פרטנית וקבוצתית עם אנשי צוות בית האבות. עם זאת היו הבדלים גדולים בין המלווים הרוחניים מבחינת דפוסי העבודה שלהם.
- ◆ השתלבותם של המלווים הרוחניים כאנשי צוות בבית האבות עוררה גם שאלות מהותיות הקשורות למחויבותו ולנאמנותו של המלווה הרוחני: האם הוא מחויב לבית האבות? האם לדיירים ולבני משפחתם? סוגיה זו מתבטאת במגוון תחומים, כמו, למשל: עד כמה השיחות האישיות בינו לבין הדייר צריכות להיות מדווחות ופתוחות לכולם? האם המלווה הרוחני הוא "כתובת" לתלונות ולבקשות? ושאלות דומות. מקצת שאלות אלו נותרו בעינן במהלך השנה ולמקצתן נמצא פתרון.
- ◆ במשך הזמן חלו שינויים בדפוסי עבודתם של המלווים הרוחניים. אלה התבטאו בהבנייתם של דפוסי העבודה ובמיסודם, בדפוסי הפניית הדיירים ומאפייניהם, ובחיזוק יחסי העבודה והאמון עם אנשי הצוות האחרים ולא רק עם איש הקשר.

תרומת התכנית

- ◆ מנהלי בתי האבות, אנשי הקשר ואנשי הצוות שרואיינו בששת בתי האבות אמרו כי להשתלבות של המלווה הרוחני הייתה תרומה של ממש לדיירים וכי הם רואים בכך הצלחה רבה. אנשי הצוות שיבחו את המלווים הרוחניים, הן מהבחינה האישית, והן מבחינת המקצוע החדש. תחומי התרומה העיקריים של המלווה הרוחני שציינו המנהלים כללו: היחס לזקן כאל אדם שלם עם היסטוריה וזיכרונות, ליווי הדיירים לקראת מותם, ליווי בני המשפחה בסוף החיים של יקירם והעלאת נושא המוות לתודעת צוות בית האבות, הרגעתם של חולים שהיו להם תלונות ופניות חוזרות ונשנות, מתן תשומת לב לדיירים שקטים.

♦ אחת מתרומותיה המשמעותיות ביותר של התכנית היא יצירת הצורך במלווה הרוחני; יצירת מצב שבו אנשי הצוות חשים שאי אפשר עוד בלעדיו. השינוי הבולט בעקבות התכנית היה הצורך במלווה הרוחני. רבים מהמנהלים ואנשי הצוות אמרו ש"אי אפשר בלעדיה". הם חוששים שהתכנית הניסיונית תסתיים והם לא יוכלו להמשיך להעסיק את המלווה הרוחני.

תובנות והמלצות

ממצאי המחקר מעלים מספר תובנות. הראשונה שבהן מתייחסת לחשיבות לקיומם של גורמים ומרכיבים רבים אשר **ביחד** בנו את התכנית ותרמו להצלחתה

♦ **קיומם של מקורות מימון:** העסקת המלווים הרוחניים התאפשרה בזכות המימון של הפדרציה היהודית של ניו יורק. שכן, לא ניתן היה לצפות מבתי האבות לממן את העסקתו של מלווה רוחני ללא מימון חיצוני.

♦ **הכרה של גוף "מכובד" שיוזם, מארגן, מפעיל ומלווה את התכנית:** אשל, שהוא ארגון מוביל ובעל מוניטין בפיתוח שירותים לזקנים, יזם את התכנית והפעיל אותה. העובדה שאשל ייחס לתכנית חשיבות והשקיע בה משאבים, השפיעה על נכונותם ועל רצונם של מנהלי בתי האבות להשתתף בה.

♦ **חשיפה מוקדמת של אנשי הצוות:** בכל בתי האבות היו אנשי צוות שהכירו הנושא לפני כניסת המלווה הרוחני לבית האבות.

♦ **הבעת עניין יזומה ופרואקטיבית:** בתי האבות שרצו להשתתף בתכנית היו צריכים להיענות ל"קול קורא" של אשל ולנמק מדוע הם מעוניינים במלווה רוחני וכיצד יסייעו לו להשתלב אצלם.

♦ **תהליך בחירת המלווה הרוחני:** כל אחד מבתי האבות היה צריך לאתר ולבחור בעצמו את המלווה הרוחני שאותו הוא מעוניין להעסיק.

♦ **הקצאת איש קשר:** כל אחד מבתי האבות נדרש למנות איש מקצוע שישמש איש קשר למלווה הרוחני, שיכיר לו את צוות המוסד, את תהליכי העבודה והנהלים; שיהיה הכתובת לסיוע ולתמיכה ושיסייע להשתלבותו של המלווה הרוחני בבית האבות. נמצא שאיש הקשר היה אחד הרכיבים החיוניים והחשובים ביותר להצלחת כניסתו של מקצוע חדש ולא מוכר לבית האבות.

מתוך הכרת הגורמים שתרמו להשתלבותו של המלווה הרוחני בבית האבות ולהצלחת התכנית עולה התובנה השנייה, ולפיה, כדי לפתח ולהפעיל תכנית כזו, דרושים הן מקורות הנעה חיצוניים והן מקורות הנעה פנימיים. מימון התכנית בידי הפדרציה היהודית של ניו יורק ויוזמת אשל ועמותת "ברוח", כמו גם קיום קבוצת עמיתים, הם רכיבים חיצוניים של התכנית, משום שהם נבעו והתבצעו בידי גורמים חיצוניים שאינם קשורים ישירות לבתי האבות. זאת ועוד, אשל היה מעורב במשך כל השנה בתהליך הבנייתה ופיתוחה של התכנית, בדומה לתכניות ניסיוניות אחרות בהובלת אשל שבהם הוא מעורב באופן מתמשך, בוחן ומעריך את התקדמות ופיתוח התכנית. זאת, בסיוע מקצועי ובלווי של המנהלים והמחנכים מעמותת "ברוח", שהם בעלי ניסיון מקצועי רב בפיתוח התחום. שלושת הרכיבים האחרים הם פנימיים, וקשורים ישירות ליוזמה, לפרואקטיביות ולאחריות של כל אחד מבתי האבות.

התובנה השלישית שעולה מהמחקר היא העובדה שתהליך הטמעתו של מקצוע חדש כדוגמת הליווי הרוחני בבית האבות הוא הדרגתי, ארוך, דורש לימוד הדדי, פתיחות ונכונות לשינויים בבית האבות. קשייהם של מקצת המלווים הרוחניים בקשריהם עם אנשי הצוות עשויים ללמד על אחד המרכיבים שהיו חסרים במודל ושראו לשקול את הוספתו בעתיד, והוא – הגדלת החשיפה של אנשי צוות בית האבות למקצוע הליווי הרוחני בטרם כניסתו של המלווה הרוחני, בסמוך אליה ובמהלך השנה.

התובנה הרביעית שעולה מהמחקר קשורה להתבססות המלווים הרוחניים בבית האבות ולהתפתחות היחס החיובי כלפיהם במהלך השנה. כך, לדוגמה, כמה מנהלים הציגו את הפרויקט בגאווה בביקורת שנעשתה בידי משרד הבריאות. עם זאת, יש לתת את הדעת לכך, כי למרות השינוי העצום במעורבותם של המלווים הרוחניים בבית האבות לאחר שנת הפעילות הראשונה, נראה כי תהליך הטמעתו המלאה והמוצלחת של המקצוע ארוך ומתמשך. שכן, נמצאה שונות גדולה בהטמעת הליווי הרוחני בבתי האבות, מבחינת משך הזמן, מבחינת מאפייני התהליך, מבחינת שביעות הרצון והביטחון שהתפתח בקרב המלווים הרוחניים ואנשי הצוות.

התובנה החמישית קשורה לחשיבות שיש להמשך מימון התכנית ולמימון הרחבתה. כל מנהלי בתי האבות ואנשי הקשר העידו כי ללא המימון הראשוני של אשל הם לא היו ניגשים לפרויקט. בעת הראיונות באמצע השנה עדיין לא הייתה מוכנות לקבל על עצמם את מימון המלווה הרוחני, אך בחלק מבתי האבות הייתה נכונות להשתתפות במימון, כפי שאכן קרה לקראת השנה השנייה של הפרויקט. ואולם, נראה כי יש צורך להעמיק את העשייה לאיתור מקורות למימון העסקתם של המלווים הרוחניים. חלק מהמנהלים הציגו לקדם את הנושא במשרד הבריאות, כדי שיהיה תקן מחויב וממומן.

התובנה האחרונה קשורה להכשרת המלווים הרוחניים. אף שכולם היו אנשי מקצוע מיומנים ומנוסים, הידע וההכשרה הקודמים שלהם בתחום הזקנה, כמו גם לגבי ליווי רוחני לזקנים, היה מועט. לפיכך, נראה שראוי לחשוף אותם לנושאים הקשורים לזקנה, למוגבלות תפקודית וקוגניטיבית, עוד לפני כניסתם למוסדות. נוסף על כך, יש צורך להגביר את התיעוד, את פיתוח הכלים לעבודה עם זקנים סיעודיים ואיסופם, כמו למשל, שימוש בטקסטים, בשירה ובמגע. נוסף על כך, חשוב לפתח ולצייד את המלווים הרוחניים בכלים לא מילוליים לעבודה עם אנשים הלוקים בדמנציה ובמגבלות תקשורת אחרות עקב מחלות כמו שבץ מוח, למשל.

לסיכום, ממצאי המחקר מלמדים על הצלחה משמעותית של הפרויקט, על הצורך להרחיבו ועל הרצון לעשות זאת. עם זאת, הממצאים מלמדים גם על סוגיות לא פתורות שיש לתת עליהן את הדעת בהמשך תהליך הפיתוח של מקצוע המלווה הרוחני בבתי אבות ובמוסדות הסיעודיים.

ממצאי המחקר הוצגו בהרחבה להנהלת אשל ולהנהלת אשלים, למנהלי בתי אבות ולמנהלים ממשרד הרווחה. הם תרמו להמשגה ולהבנה מעמיקה יותר של מקצוע הליווי הרוחני בישראל, וסייעו בזיהוי הפעילויות הדרושות כדי להטמיע בהצלחה את המקצוע החדש בתוך שירותי הרווחה. על בסיס הממצאים, הורחבה התכנית לבתי אבות נוספים. נוסף על כך, על בסיס ממצאי המחקר הופעלו תכניות ניסיוניות חדשות של ליווי רוחני במרכזי יום לקשישים ואף בשירותים של אשלים לילדים ונוער בסיכון. המחקר הוזמן ומומן על ידי אשל.

תודות

אנו רוצים להודות לכל מי שסייעו לנו בנדיבות רבה בעריכת המחקר ובכתיבת דוח זה. ראשית ברצוננו להודות מעומק הלב לששת המלווים הרוחניים במוסדות הסיעודיים על אשר השקיעו מזמנם בתהליך איסוף הנתונים, העניקו לנו מידיעותיהם וסייעו לנו רבות בהבנת נושאי המחקר לעומקם. רחשי תודתנו נתונים לאנשי הקשר ולמנהלי המוסדות הסיעודיים אשר פתחו בפנינו את דלתותיהם, והקדישו מזמנם היקר כדי להעמיק את הבנתנו את תהליך ההשתלבות של המלווים הרוחניים במוסדות.

תודה מיוחדת לפדרציה היהודית של ניו יורק על תמיכתה הממושכת בשירותים לליווי רוחני ועל תמיכתה בתכנית ובמחקר. אנו מודים לחני קרויזר, מנהלת עמותת "ברוח" בבית חולים שערי צדק, ליהודית גליק ולטוביה מנדלסון מאשל, על מעורבותם ומחויבותם לתוכנית הניסיונית ולמחקר ועל שיתוף הפעולה הפורה.

עוד אנו מודים לחברינו במאיירס ג'וינט-מכון ברוקדייל על תרומתם בהערותיהם תוך כדי המחקר וכתיבת הדוח; תודה חמה אנו חבים לג'יני רוזנפלד, ראש אגף עריכה במאיירס ג'וינט-מכון ברוקדייל, על תמיכתה ועזרתה בהפקת דוח זה, לענת ברבריאן על עריכת הדוח וללסלי קליינמן על הכנתו לדפוס.

תוכן העניינים

1	1. הרקע למחקר ומטרותיו
2	2. מערך המחקר
2	3. הממצאים
2	3.1 השמת המלווים הרוחניים בבתי האבות
4	3.2 הדיירים שקיבלו ליווי רוחני
6	3.3 פעילויות המלווה הרוחני עם הדיירים
11	3.4 הקשר בין המלווה הרוחני לבין איש הקשר בבית האבות
13	3.5 הקשר של המלווה הרוחני עם אנשי הצוות בבית האבות
16	4. תרומת התכנית
18	5. תובנות והמלצות

רשימת לוחות

	3.1 השמת המלווים הרוחניים בבתי האבות
3	לוח 1: בתי האבות בתכנית
	3.3 פעילויות המלווה הרוחני עם הדיירים
8	לוח 2: מאפייני המפגשים בין המלווה הרוחני לדיירים
	3.5 הקשר של המלווה הרוחני עם אנשי הצוות הבית האבות
14	לוח 3: התפלגות פעילות המלווים הרוחניים בבית האבות

רשימת תרשימים

	3.2 הדיירים שקיבלו ליווי רוחני
5	תרשים 1: המאפיינים הדמוגרפיים של הדיירים שטופלו בידי המלווים הרוחניים
5	תרשים 2: המאפיינים התפקודיים של הדיירים שטופלו בידי המלווים הרוחניים
6	תרשים 3: הדיירים שטופלו בידי המלווים הרוחניים, לפי המחלקה ולפי משך השהייה בבית האבות
	3.3 פעילויות המלווה הרוחני עם הדיירים
7	תרשים 4: הסיבות להפניית הדייר אל המלווה הרוחני
11	תרשים 5: הסיבות לסיום המפגשים

1. הרקע למחקר ומטרותיו

בתחילת שנת 2006 החלה הפדרציה היהודית של ניו יורק בהקמתם ובמימונם של שירותים חלוציים לליווי רוחני ולפיתוח תכניות הכשרה למלווים רוחניים. עד אז כמעט שלא היו קיימים שירותים כאלה בישראל (בנטור ורזניצקי, 2009). בעקבות זאת חלה התפתחות משמעותית של השירותים לליווי רוחני במערכת הבריאות והרווחה בישראל. נפתחו שירותים לליווי רוחני בשירותים ללוקים בסרטן ממושט, במסגרות למכורים לסמים ולאכזוהול, בשירותים לאנשים הלוקים בדמנציה ובשירותים אחרים, בבתי חולים ובקהילה כאחד. בעקבות התרחבות הפעילות הוקמה רשת הארגונים לליווי רוחני, שכיום חברים בה 21 ארגונים ללא כוונת רווח, המשתפים פעולה ונמצאים בקשר הדוק. כחלק מתהליך ההתמקצעות ומהשאיפה להטמיע קריטריונים וסטנדרטים מקצועיים לעבודת המלווה הרוחני, הוכנו מסמכים מפורטים המציגים את הקוד האתי למקצוע, קריטריונים מקצועיים להכשרה וקריטריונים מקצועיים לפעילות המלווה הרוחני. כמו כן מתקיים כנס שנתי שבו משתתפים מלווים רוחניים מרחבי הארץ וכן אנשי מקצועות הבריאות והרווחה שמעוניינים ללמוד את הנושא.

כדי להרחיב את השירותים לליווי רוחני גם לבתי אבות ולמוסדות סיעודיים, יזמו אשל, הפדרציה היהודית של ניו יורק ועמותת "ברוח" בשנת 2010 את מימונה ואת יישומה של תכנית בת שני שלבים. השלב הראשון נועד להגביר את המודעות, את ההיכרות ואת ההבנה בקרב אנשי הסגל בבתי אבות ובמוסדות הסיעודיים בדבר חשיבותו ותרומו של הליווי הרוחני לקשישים ולבני משפחותיהם. לשם כך, קיימה אשל יחד עם עמותת "ברוח" קורס בן עשרה שבועות בנושא בהשתתפותם של כעשרה אנשי מקצוע מבתי אבות. הם למדו על עקרונות הליווי הרוחני והעמיקו את הבנתם לגבי חשיבותו של הנושא.

השלב השני התחיל בסוף שנת 2010, ובמסגרתו התחילו לעבוד שישה בוגרי תכניות ההכשרה לליווי רוחני בארץ בשישה בתי אבות ברחבי הארץ. המלווים הרוחניים עובדים עם הדיירים, עם בני משפחתם ועם אנשי הצוות כ-15 שעות בשבוע. נוסף על כך, כוללת התכנית איש קשר מטעם בית האבות והוא מתאם בין המלווה הרוחני לבין בית האבות.

התכנית לוותה במחקר הערכה. מחקר ההערכה סקר בשיטתיות את יישום התכנית במהלך השנה ואת התפתחותה בכל אחד מבתי האבות, בחן את תהליך השתלבותו של המלווה הרוחני בבתי האבות ואת תרומתו לזקנים, לבני המשפחה ולצוות. כמו כן נועד המחקר לזהות אפשרויות ואתגרים להרחבה ולקידום הליווי רוחני בבתי אבות ובמוסדות הסיעודיים בישראל. באופן ספציפי המחקר נועד לבחון נושאים אלו:

- ♦ את תהליך השמת המלווים הרוחניים בבתי האבות, את תהליך השתלבותם בו, תוך כדי זיהוי האתגרים הכרוכים בכך.
- ♦ את דפוסי העבודה של המלווים הרוחניים, ובכלל זה את המסגרות שבהן הם עובדים, את שיטות עבודתם ואת השינויים במהלך השנה.
- ♦ את תפקידו ואת תרומתו של איש הקשר להשתלבותו של המלווה הרוחני בבית האבות.
- ♦ את התרומה הנתפסת של המלווה הרוחני לדיירים, לבני המשפחה ולאנשי הצוות.

2. מערך המחקר

כדי לקבל תמונה מקיפה של הפעילות, של ההשתלבות ושל תרומת המלווה הרוחני בבתי האבות, נכללו במחקר קבוצות אוכלוסייה אשר נחקרו באמצעות כמה כלי מחקר. להלן הפירוט:

- ◆ המלווים הרוחניים: כל אחד מהם רואיין בראיון עומק פנים מול פנים, באמצעות רשימת שאלות בתחילת התכנית, באמצעה ולאחר כשנה; בסך הכול נערכו 18 ראיונות אישיים.
- ◆ מילוי יומן מקוון: כחצי שנה לאחר תחילת עבודתם החלו המלווים הרוחניים למלא יומן מקוון שפותח לצורך המחקר ונועד לתעד את פעילותם בבית האבות במשך כחודשיים, ובעיקר את המפגשים האישיים שלהם עם הדיירים. הם אמנם מתעדים בכל מקרה את המפגשים עם הדיירים, אך לצורך המחקר הם התבקשו לעשות זאת בתוכנה מקוונת שתייצג את שגרת עבודתם. הנתונים שנאספו ביומנים כוללים:

- מאפייני הקשישים שהם מטפלים בהם

- תיעוד מפורט של עבודתם במשך חודשיים: המפגשים עם הדיירים במוסדות והפעילות הארגונית. מאחר שדפוסי הפעילות עם הדיירים והפעילות הקבוצתית היו דומים במהלך השנה, תקופה זו מייצגת את הפעילות לאורך השנה.

◆ מנהלי המוסדות ואנשי הקשר: בתחילת השנה ובסופה רואיינו כל מנהלי המוסדות וכל אנשי הקשר. בסך הכול נערכו 24 ראיונות, בפגישה פנים מול פנים או בראיון טלפוני שתואם מראש. הראיונות נערכו בשאלון פתוח והוא כלל שאלות מנחות.

◆ הדיירים ובני המשפחה: במהלך השנה רואיינו כ-20 דיירים ובני משפחתם בשלושה בתי אבות. גם ראיונות אלה נערכו בפגישה פנים מול פנים, תוך שימוש ברשימת שאלות מנחות.

3. הממצאים

3.1 השמת המלווים הרוחניים בבתי האבות

א. תהליך בחירת בתי האבות

אשל הציעה לכל בתי האבות בארץ להשתתף בפרויקט החדשני, וכשלושים השיבו בחיוב. בתי האבות נתבקשו לנמק מדוע הם מעוניינים במלווה הרוחני ולקבוע איש קשר למלווה הרוחני מקרב עובדי בית האבות. שישה בתי אבות נבחרו להשתתף בפרויקט (ר' לוח 1). הקריטריונים לבחירתם היו מחויבותם לפרויקט, ובראש וראשונה הכרת הנושא, או איש צוות שהשתתף בקורס שנערך בידי אשל בשלב הראשון, ושכבר למד להכיר את התחום. נוסף על כך, נעשה ניסיון לכלול בתכנית בתי אבות מסוגים שונים, מבחינת גודל, פריסה גאוגרפית, בעלות ועמידה בקריטריונים של מנהל תקין.

מהראיונות עם מנהלי בתי האבות ועם נשות הקשר עולה, כי אכן נבחרו המוסדות שרצו לשלב את הליווי הרוחני בין כותליהם. בראיונות עמם הם נשאלו האם לפני שהמלווה הרוחני התחיל לעבוד אצלם הם הכירו את התחום הזה. נמצא כי שתי נשות קשר השתתפו בעשרת המפגשים שאשל ארגנה לאנשי הצוות בבתי אבות. אחת מהן סיפרה על תרומת הקורס:

”הקורס הזה בעצם לימד אותי : א. את התחום וב. שאני לא מספיק יודעת. שזה תחום שצריך להתמודד אתו... לא ילטאטא אותי ויפה לא מדברים על מוות, אלא זה תחום שהוא חשוב.”

אנשי הקשר האחרים (מלבד אחת) אמרו שהם למדו את הנושא בכנסים השנתיים של הליווי הרוחני. מקצת המנהלים למדו להכיר את התחום בסיוור למנהלי בתי אבות בניו יורק ומקצתם השתתפו בכנס השנתי לליווי רוחני. נוסף על כך, מקצתם אמרו שהם סמכו על שיקול דעתה ועל תבונתה של אשת הקשר שהציעה להם את הפרויקט. אחד המקומות משמש זה שנים אחדות (כחלק מרשת הארגונים שהוא חבר בה) כמקום לפרקטיקום של התכנית ”אחוה” לליווי רוחני.

נוסף על הכרת התחום, הדגישו אחדים ממנהלי בתי האבות את החשיבות שבהכנסת פרויקטים חדשניים לבית האבות, כי כך בית האבות מתפתח ומתקדם. כמו כן, גם היכרותם של מנהלי בתי האבות עם אשל תרמה ללגיטימיות של הפרויקט ולנכונותם ולרצונם להשתתף בו.

לוח 1: בתי האבות בתכנית (במספרים מוחלטים)

שם בית האבות	סוג מחלקות ומספר דיירים	מיקום	בעלות
בן יהודה	תשושים- 103 תשושי נפש- 54 סיעודיים- 101	חיפה	פרטי
בית הורים ראשוני הכרמל	עצמאיים ותשושים- 105 סיעודיים- 33	חיפה	התאחדות עולי מרכז אירופה
בית יוליאנה	עצמאיים ותשושים- 20 סיעודיים- 36	הרצלייה	בית הורים עולי הולנד
ארבל מרכז גריאטרי	סיעודיים- 217	פתח תקווה	פרטי
מרכז רפואי- גריאטרי "בית בלב"	סיעודיים- 27 שיקום - 66 מונשמים- 63 סיעודיים מורכבים- 81 תת חריפה- 24	בת ים	מכבי שירותי בריאות
בית האבות הבולגרי	סיעוד מורכב- 29 סיעודיים מורכבים- 149 עצמאיים ותשושים- 149	ראשון לציון	עמותה

ב. תהליך הבחירה והגיוס של המלווים הרוחניים

לאחר שהמוסדות נבחרו להשתתף בתכנית, הם נתבקשו לבחור את המלווה הרוחני. האחריות לגיוס הוטלה על כתפיהם, ולשם כך מנהליהם או אשת הקשר שהופקדו על הנושא ריאיינו מועמדים שפנו אליהם או שהם איתרו בעצמם ובחרו מקרבם את המועמד המתאים ביותר עבורם. כל אחד מבתי האבות ראיין שניים עד ארבעה מועמדים.

לדברי המנהלים ונשות הקשר, הקריטריונים לבחירת המועמד היו בעיקר ההתרשמות מניסיונו המקצועי, מאישיותו, וכפי שאמר זאת אחד המנהלים: "אישיות זה משהו שלא לומדים ולא מקבלים" ומהתחברות בין-אישית במהלך השיחה עמו.

לדברי אחת מהמנהלות :

"ישבתי אתה שלוש שעות ובכלל לא הרגשתי שאני מראיינת אותה. אמרתי לה : 'אני צריכה רגע לעצור, אני בעצם צריכה לראיין אותך, את יודעת מה, אני לוקחת אותך, סתם, אני נורא אוהבת לדבר אתך'. היא הייתה מקסימה."

ולדברי אחת מנשות הקשר:

"היא אישה נהדרת ומקסימה ונעימה, ומאוד כריזמטית ומאוד שובה. וכבר מהריאיון הראשון היה ברור שיהיה לנו, לי ולה, מאוד כיף לעבוד ביחד, ולא היה לי ספק שהצוות מאוד יאהב אותה."

ג. מאפייני המלווים הרוחניים והכשרתם

חמש הן נשים ואחד הוא גבר, בני 40-55, רובם חילוניים ואחד רפורמי. שלושה הם בוגרי התכנית "ברוח" ושלוש הן בוגרות התכנית "אחוזה" ו"תלם" – תכניות שעוסקות בהכשרה לליווי אנשים בסוף חייהם. לכולם היה ניסיון בליווי חולים בעבר, אך רק אחד עבד עם זקנים סיעודיים ודמנטיים. כולם הרגישו כי בעקבות ההכשרה יש להם הכלים לליווי חולים לקראת מותם, אך הם הדגישו כי חסרה להם ההכשרה הדרושה לליווי זקנים סיעודיים ודמנטיים. כמו שאמרה אחת מהן:

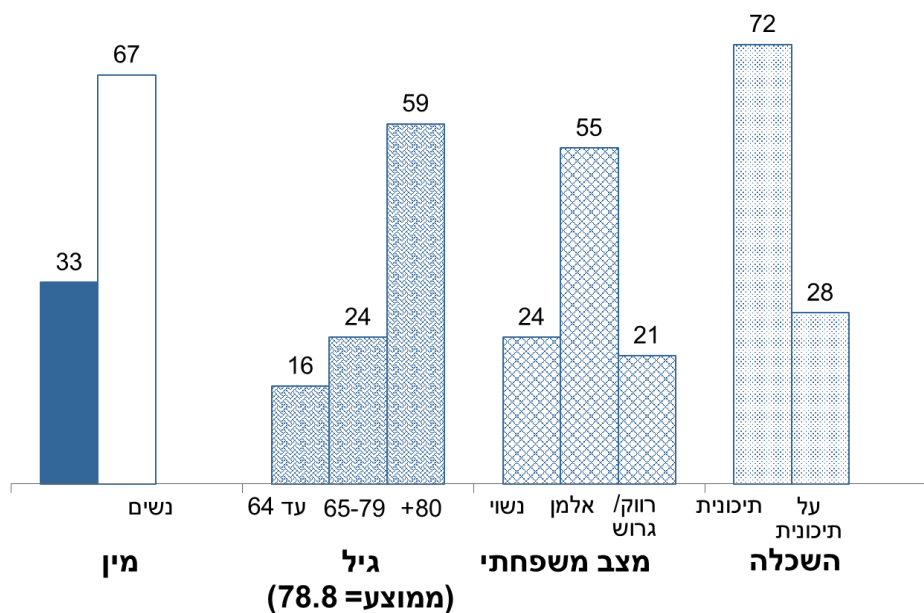
"זה שריר חדש שאני צריכה להתאמן בהפעלתו. למרות שבמחלקה האונקולוגית נתקלים באנשים במצבים קשים, המצב הזה נמשך יחסית רק לזמן קצר לקראת המוות."

3.2 הדיירים שקיבלו ליווי רוחני

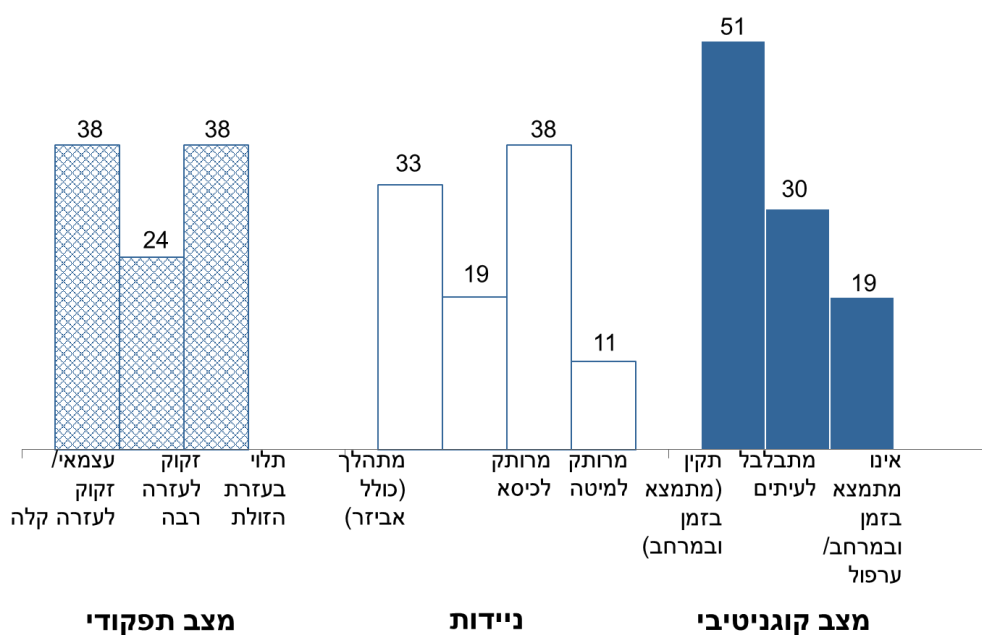
הנתונים על הדיירים שקיבלו ליווי רוחני נאספו במשך כחצי שנה, והם כוללים מידע על 130 דיירים. כשליש מהם גברים והשאר נשים. הגיל הממוצע שלהם היה 78.8, והטווח נע בין 40 ל-100; רובם (60%) בני למעלה משמונים. רבע מהם נשואים, כמחציתם אלמנים, אך שיעור גבוה יחסית מקרבם, כחמישית, הם גרושים או רווקים. השכלתם נמוכה יחסית, 72% בעלי השכלה של עד 12 שנות לימוד ורק 28% בעלי השכלה על תיכונית (ר' תרשים 1).

כשליש (33%) מהדיירים עצמאיים בהליכה ולשאר יש קשיים בניידות: 19% מתקשים בהליכה; 38% מרותקים לכיסא גלגלים ו-11% מרותקים למיטה. כשני שלישים (62%) זקוקים לעזרה רבה או תלויים לחלוטין באדם אחר בתפקוד בפעילות יום-יומית, כגון אכילה, לבישה או רחצה. מחצית מהדיירים במצב קוגניטיבי תקין, כשליש לוקים בירידה קוגניטיבית קלה, והשאר (כחמישית) אינם מתמצאים בזמן ובמרחב - מיעוטם גם במצב של חוסר הכרה (ר' תרשים 2).

תרשים 1: המאפיינים הדמוגרפיים של הדיירים שטופלו בידי המלווים הרוחניים (באחוזים)

תרשים 2: המאפיינים התפקודיים של הדיירים שטופלו בידי המלווים הרוחניים (באחוזים)

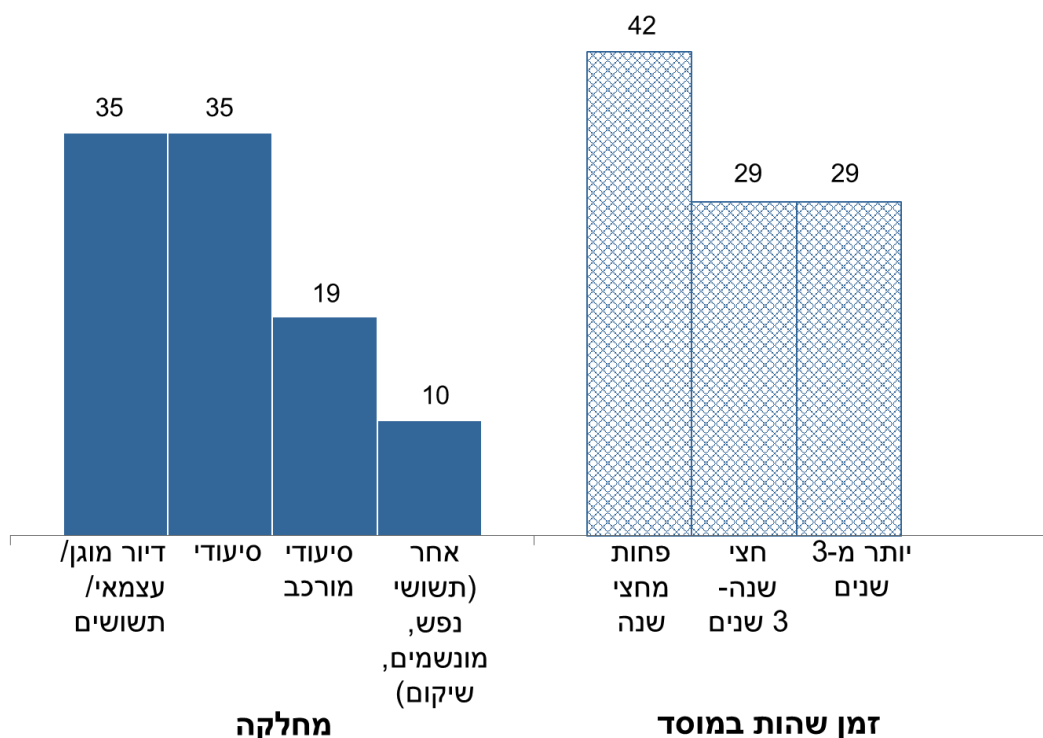

כשליש מהדיירים גרו במחלקה לעצמאיים או לתשושים ; כשליש במחלקה סיעודית, כחמישית במחלקה סיעודית מורכבת, והשאר במחלקות לתשושי נפש ולמונשמים או במחלקת שיקום. מעט פחות ממחצית מהדיירים (42%) שקיבלו ליווי רוחני נמצאים במוסד פחות מחצי שנה, וכשליש נמצאים בו יותר משלוש שנים (ר' תרשים 3).

לרוב הדיירים (85%) יש קרובי משפחה שבאים לבקרם בתדירות גבוהה: אל 30% באו לביקור מדי יום או כמעט כל יום, ול-44% – פעם בשבוע לפחות. כרבע מהם הם בני הזוג של הדייר, כמחציתם – הילדים של הדייר והשאר קרובי משפחה אחרים, כגון חתנים וכלות, אחים ונכדים.

נוסף על הליווי הרוחני, השתתפו הדיירים בפעילויות רבות אחרות: כמחצית קיבלו פיזיותרפיה, כמחצית - תעסוקה כלשהי ומלאכת יד, כרבע השתתפו בהרצאות בנושאי אקטואליה ופרשת השבוע, כעשירית השתתפו בפעילות של מוזיקה ושירה, כעשירית בריפוי בעיסוק או בריפוי בדיבור.

תרשים 3: הדיירים שטופלו בידי המלווים הרוחניים, לפי המחלקה ולפי משך השהייה בבית האבות (באחוזים)

3.3 פעילויות המלווה הרוחני עם הדיירים

רוב הפעילות של המלווים הרוחניים במוסדות הסיעודיים (80%) התמקדה בדיירים, 11% מהפעילות הייתה עם בני המשפחה ו-9% עם הדייר ועם בן משפחתו יחד.

א. סיבות ההפניה אל המלווה הרוחני

בחצי השנה הראשונה לפעילותם בבתי האבות רוב ההפניות אל המלווים הרוחניים נעשו בידי נשות הקשר, ולאחר מכן, ובהדרגה, חלקם התחילו לקבל פניות באופן עצמאי. בשלב הראשון, כ-60% מהדיירים הופנו על ידי עובדות סוציאליות, כרבע על ידי אחות, והשאר על ידי רופא או על ידי מנהל המוסד. במיעוט מהמקרים הדייר פנה בעצמו למלווה הרוחני ולעתים קרובות ההפניה נעשת עקב כמה סיבות (ר' תרשים 4):

- ◆ מעבר מעצמאות לתלות: הסיבות העיקריות בקטגוריה זו כוללות דיירים שעברו מהקהילה למוסד (25%), ממחלקה לעצמאיים למחלקה סיעודית בתוך המוסד (19%) או שמצבם הידרדר עקב אובדן

שמיעה או ראייה ועקב קושי להסתגל למצב החדש (10%). אחת המנהלות תיארה את החוויה של מעבר לבית אבות וציינה מדוע הליווי הרוחני נדרש:

"בכניסה לבית אבות מדובר בפרידה; פרידה קשה לא פחות ממוות. כי אתה בעצם נכנס לבית אבות, ועצם הידיעה שאתה נכנס כדייר ולא יוצא מפה, זה לדעתי מוות כשלעצמו, יותר גרוע ממוות."

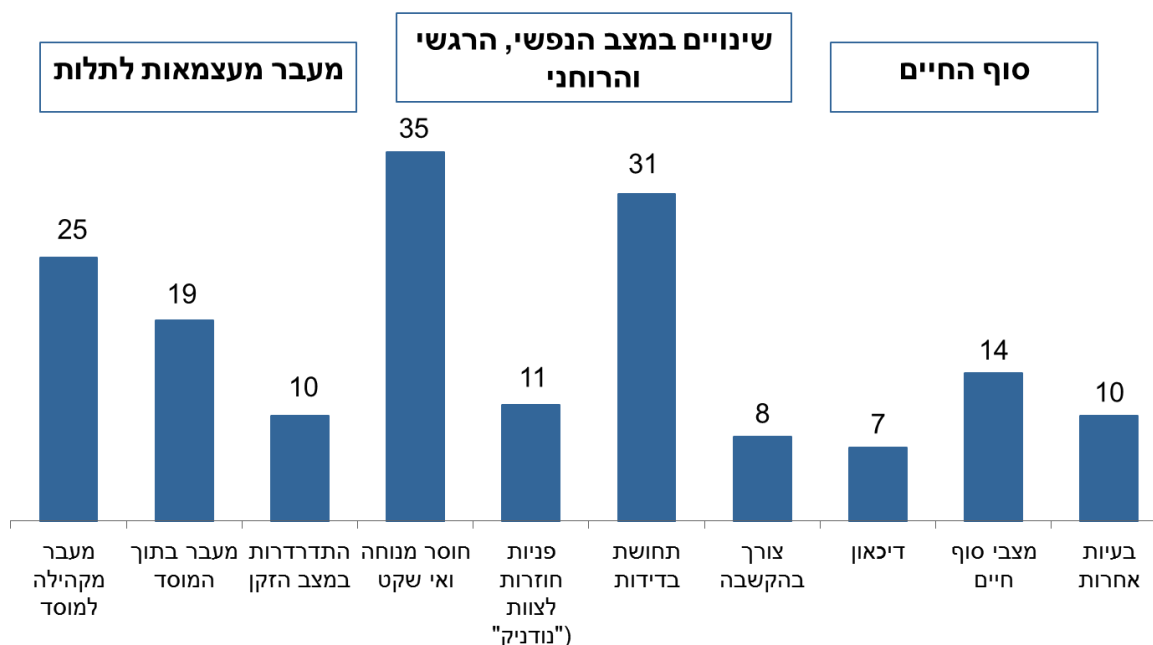
◆ **שינוי במצב הרגשי:** אשר מתבטא בחוסר מנוחה ואי שקט של הדייר (35%) פניות חוזרות ונשנות של דיירים לצוות בית האבות; (11%), למשל, *"יש איזושהי חולָה חסרת שקט במחלקה, והיא לא מסתדרת עם הצוות, יש לה כל מיני דרישות. אז אנחנו מפנים אליה"*, תחושת בדידות (31%) או צורך בהקשבה (8%).

◆ **שינוי במצב הבריאות הפיזי או הנפשי:** ובעיקר התמודדות עם מחלה מסכנת חיים או עם מצבי סוף החיים (14%), דיכאון (7%) או בעיות אחרות (10%), כגון מריבות עם דיירים אחרים, מחלה של בן/בת מחוץ לבית האבות.

◆ **פנייה של בני המשפחה:** במיעוט מהמקרים בני משפחה פנו למלווה הרוחני בעקבות המעבר של הדייר לבית האבות או בעקבות הקושי שלהם להתמודד עם ההידרדרות של בן המשפחה. בחלק מבתי האבות הפגישה עם המלווה הרוחני נעשתה לחלק מהשגרה של קבלת הדייר:

"כשהמשפחה עושה את זה, הם צריכים את התמיכה כי יש להם המון ייסורי מצפון והמון מוסר כליות וכאב והמון חוסר השלמה ותחושת כישלון, שאנשים זרים מצליחים איפה שאני נכשלת."

תרשים 4: הסיבות להפניית הדייר אל המלווה הרוחני (באחוזים)

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100, כי היה אפשר לציין יותר מסיבה אחת.

ב. מאפייני המפגשים בין המלווה הרוחני לדיירים

מאפייני המפגשים נלמדו באמצעות היומן המקוון שפותח לצורך המחקר ובו תיעדו המלווים הרוחניים את פעילותם בבית האבות במשך כחודשיים. חמישה מהם תיעדו באופן שוטף, ואחד לא תיעד את פעילותו ביומן אלקטרוני.

לוח 2: מאפייני המפגשים בין המלווה הרוחני לדיירים

נושא המפגש	מספר המפגשי	דוגמה לתיאור מפגש מתוך היומן של המלווה הרוחני
האדם כשלם	22	
המשפחה כיום והמשפחה בעבר	8	שושנה ובעלה חזרו ממסע ביקורים אצל הילדים שחיים בחו"ל. היא משתפת אותי בפרטים אישיים מאוד שקשורים לבתה.
זיכרונות מהעבר	13	היכרות, סיפור חייה, החיים הקשים ביותר במלחמת העולם ה-2. יתמותה. נישואים טובים, עלייה לארץ. אני משקפת את הדברים הטובים.
תחביבים	1	אהבת עבודות היד, הרקמה, הסריגה, גינון.
ההידרדרות במצב הבריאות ומוות	25	
ההידרדרות פיזית/גופנית	6	צער על אבדן הראייה, בעיקר חוסר האפשרות לראות את הנינים. הבעת הקושי וההשלמה.
מוות/ פחד ממוות/ איבוד הרצון לחיות	6	פגישה קצרה. אנחנו משוחחות על "ביטחון עצמי", על פחד ועל מוות. ישבנו מעט בגינה. עורבים שקראו במרחק הזכירו לה "דברים מפחידים" ואת זה שאם הם בסביבה אז יש מוות....והם בכל מקום.
מחלה/ סימפטומים/ כאבים	7	ניגשתי אליה מששמעתי על כך שנפלה, ובעקבות זאת עברה ניתוח בראש [...] קצת דיברה, בעיקר על כאב מסוים ברגל.
מעברים	5	משה כועס מאוד על כניסתו למחלקה הסיעודית. הוא היה בבית אבות אחר והיה מרוצה ורוצה לחזור לשם. הוא מרגיש שהמחלקה של משוגעים והוא שפוי לגמרי
בדידות	1	רבקה בוכה על הבדידות שלה. היא אומרת שאין לה חברים בגילה במחלקה.
יחד / being	5	אחר ההידרדרות במצבה איננה מדברת. בקושי פקחה עיניים. רק משלקחה את ידי ונשקה אותה הבנתי שהיא מרגישה מי אחראי לסדר כאן? אלוהים? למה בכלל נולדתי?
שאלות קיומיות/ גישה לחיים	5	
עולם הרוח	4	
חגים ואירועים לאומיים	3	יום העצמאות ומשמעותו. חגיגה משפחתית. החג הכי חשוב לה. יום השואה קשה ביותר.
שירה	1	הייתה נוכחת בזמן ששרתי לגב' יהודית. נראה היה שנהנתה מכך.
"כאן ועכשיו"	5	
שגרה	1	מגע קצר מאוד בארוחת הצהריים, סביב האוכל עצמו.
בעיות בבית האבות	2	משה הגיע למפגש מצוברח, בטענה שגנבו לו את הצבעים והמכחולים שבהם הוא משתמש לציור.
אקטואליה	2	שיחה על אקטואליה; שזהו הנושא שמעניין את חיים והוא גם בקי בו ביותר.

היו מפגשים אישיים עם 67 דיירים ועם 4 בני משפחה. להלן נתאר יחד את המפגשים עם הדיירים ועם בני המשפחה. ב-80% מהמפגשים שוחחו על מגוון נושאים, ב-29% מהמפגשים היה מגע כמו החזקת יד, ליטוף או מגע מרפא, ב-20% קראו טקסט ודנו בו. בכעשירית מהמפגשים או בפחות מכך שרו, שמעו מוזיקה, התפללו או חיברו תפילה אישית, עשו מדיטציה או עבדו בדמיון מודרך. בכחמישית מכלל המפגשים התקיימו פעילויות אחרות, כגון טיולים, שימוש בקלפים בתמונות וכד'.

מעניין לציין כי נמצאו הבדלים משמעותיים בהיקף השימוש של המלווים הרוחניים בכלים השונים. כך, למשל, מלווה רוחני אחד השתמש במגע יד רק ב-8% מהמפגשים ואילו אחר השתמש בו ב-71% מהמפגשים. מלווה אחד לא השתמש בשירה כלל ואילו אחר השתמש בכלי זה ב-41% מהמפגשים. מלווה אחד השתמש בכלי קריאת הטקסט ובדיון עליו ב-6% מהמפגשים ומלווה אחר השתמש בכלי זה ב-31% מהמפגשים.

מניתוח המפגשים שנעשו בשבוע הראשון למילוי היומן (זה היה יכול להיות המפגש ראשון עד האחרון עם הדייר) עלה כי נושאי המפגשים היו מגוונים מאוד. בלוח 2 מוצגים נושאי המפגשים ודוגמאות לכל אחד מהם. בשליש מהם התייחסו לאדם כאל שלם, למשפחתו, לזיכרונותיו ולתחביביו כיום; וכשליש מהשיחות נעו סביב נושאים של הקושי בהזדקנות והקרבה למוות, למשל הידרדרות במצב הגופני והפיזי, בדידות, מעבר מהקהילה לבית האבות או מעבר בין מחלקות בתוך בית האבות. בכעשירית מהמפגשים המלווה רוחני היה עם הדייר, ובכעשירית התקיים דיון בשאלות קיומיות ובגישתו של הדייר לחיים. פחות מעשירית מהמפגשים עסקו בחגים ובמשמעותם לדיירים, או בהקשבה לשירה. כעשירית מהמפגשים היו קונקרטיים מאוד, או עסקו בבעיות של הדייר בבית האבות. מטבע הדברים, כמחצית מהמפגשים עסקו ביותר מנושא אחד, למשל גם בזיכרונות וגם בגישה לחיים.

המפגשים עם בני המשפחה התמקדו בקושי שלהם לראות את הידרדרותו של הדייר ובייסורי המצפון שמתלווים לעתים לטיפול. כפי שביטאה זאת אחת המלוות הרוחניות:

"היא מספרת לי שלא הייתה בבית האבות כבר ארבעה ימים. היא אומרת שפשוט לא היה לה כוח לצאת מהמיטה. חיזקתי אותה, אמרתי שמשברים לגיטימיים. היא עדיין מתמודדת עם האשמה."

המלווים הרוחניים התבקשו גם לכתוב ביומן כיצד הם תופסים את תגובות הדייר למפגש. רובם תפסו את התגובות כשמחה וכהכרת תודה (למשל: "מאוד שמח למפגש. 'עשיתי לו את היום' כדבריו..."); חלקם הזכירו הקלה או נחמה (למשל: "השירה מנחמת את רותי ועוזרת לה להתגבר על קושי וכאב" או "עצם המקום שניתן ליונית לתאר פחדים וחרדות מרככת אותה, כמו 'מוציאה מהם את העוקץ'"). נוסף על כך המפגשים עוררו אצל הדיירים נוסטלגיה ("המפגש עורר בה נוסטלגיה ונגועים לארץ ישראל הצנועה והמסתפקת במועט של פעם"), העצמה ("גאה בידע הרב שלו. נהנה מתשומת הלב") ושמחה על הקרבה עם המלווה הרוחני ("מצפה מאוד לכל מפגש. זוהי שעת חברות משמעותית עבורה"). עם זאת חלקם כתבו כי חלק מהדיירים לא נרגעו "עד הסוף" בעקבות השיחה ("חסר שקט, עדיין לא מוצא את האיזון. קשה לו מאוד לראות את כל 'הזקנים' שמסביבו אבל בסופו של המפגש הוא חש מעודד"), ומיעוטם כתבו שלא הבחינו בתגובת דייר במפגש או שחשו אדישות.

ההתבוננות של המלווים הרוחניים במפגשים עודדה אותם להמשיך ולשוחח עם הדייר על אותם התכנים (עבודה עם חרדה היא ארוכה ומורכבת... זה לא ז'בנג וגמרנו'. יש לה שורשים עמוקים ונמשך לגלות אותם משבוע לשבוע), לחפש חומרים נוספים (לבדוק יכולת הקשבה לסיפורים, לחפש מה מעניין אותה בנוסף על אהבתה לאופרות), או לשוחח עם איש צוות על הדייר. נוסף על כך מקצתם שמחו שיש להם הזדמנות לפגוש את האנשים (נראה שהמפגשים אתו יהיו חוויה מעצימה ואני שמחה להיות עדה לחייו) ועל כך שהמפגשים עוררו אותם לחשוב על מהות תפקידם (כולנו זקוקים לקרבה, לקשר ולהכרה. על החשיבות של להיות עד לחיים של אדם אחר בכלל ושל אדם ערירי בפרט" ועל הזקנה "על תעתיקי הדמנציה, על המעברים המאוד חדים בין עכשיו לעבר, על נפלאות הזיכרון מחד ועל השכחה").

ג. העבודה הקבוצתית עם הדיירים ועם בני המשפחה

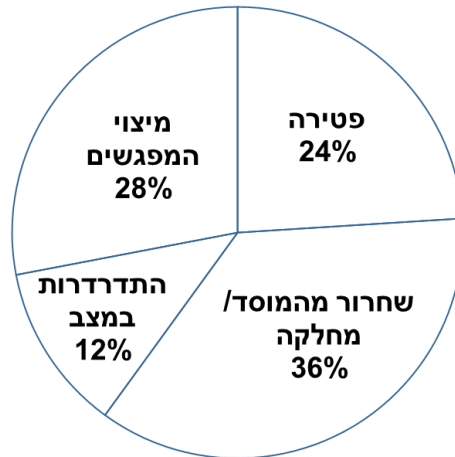
מלבד העבודה הפרטנית עם הדיירים, מלווה רוחנית אחת עבדה עם שלוש קבוצות של דיירים, בשתיים היו דיירים עצמאיים ובאחת דיירים תשושים יותר. הקבוצות נפגשו בקביעות פעם בשבוע, וכל פעם דנו על נושא אחר. לדוגמה, באחת הקבוצות דיברו על יום ירושלים, המלווה הרוחנית הביאה לפגישה תפילות, שירים, אגדות ומוזיקה, והדיירים סיפרו את זיכרונותיהם מהעיר וציינו מה ירושלים מסמלת עבורם. המלווה הרוחנית סיפרה על אישה דמנטית שמתתפת באחת הקבוצות ושמתיקשה לזכור דברים, אבל כששאלה אותה איזה שיר מסמל את ירושלים, השיבה מיד: "ירושלים של זהב".

זאת ועוד, שתי מלוות רוחניות נפגשו עם קבוצת דיירים קבועה. בקבוצה אחת עסקו בצילום בנושא השתנות הגוף וצילום וידאו ובקבוצה שניה בנושאים מתחלפים. מלווה רוחנית אחרת ערכה קבוצה לבני משפחה בנושא סיפורי חיים. בכל מפגש הביאו חפצים או תמונות הקשורים לנושא מסוים (לדוגמה: ילדות, אוכל וכד') והעלו זיכרונות, ובסוף נערכה פעילות משותפת של הדיירים ושל המשפחה המורחבת; וכל משפחה הציגה את ה"זיכרונות" שלה.

ד. סיום המפגשים עם המלווה הרוחני

מתרשים 5 עולה כי כשליש מהמפגשים בין הדייר למלווה הרוחני (36%) הסתיימו משום שהדייר עזב את המוסד (למשל, עבר למוסד אחר בשל בעיות מימון או בשל חוסר שביעות רצון; חל שינוי במצבו הרפואי; הוא עבר למחלקה אחרת או חזר הביתה). כרבע מהמפגשים הסתיימו עם פטירת הדייר (24%). בחלק מהמקרים (14%) המלווה הרוחני הרגיש כי הוא מיצה את המפגשים עם הדייר או העדיף להקדיש את זמנו לדיירים אחרים שלדעתו המפגשים עמם חשובים יותר, ובחלק מהמקרים (14%) הדייר עצמו חש כי הוא מיצה את המפגשים. לדוגמה, דייר שאמר לאשת הקשר: "בסדר, היו דברים קשים בעבר, אבל למה עכשיו להעלות את זה. אני שלם עם מה שיש, אני לא רוצה להמשיך". הליווי של כעשירית מהמשתתפים הופסק בשל הידרדרות במצבם התפקודי ו-5% עברו ממפגש פרטני למפגש קבוצתי.

תרשים 5: הסיבות לסיום המפגשים (באחוזים)

3.4 הקשר בין המלווה הרוחני לבין איש הקשר בבית האבות

כאמור, רכיב חיוני בתכנית הוא קיומו של איש קשר מצוות בית האבות המתווך בין המלווה הרוחני לבין אנשי הצוות. אנשי הקשר היו כולן נשים. רובן הכירו את תחום הליווי הרוחני, וכולן קיבלו עליהן את המשימה ברצון. בארבעה בתי אבות נשות הקשר היו עובדות סוציאליות, בבית אבות אחד מרפאה בעיסוק ובאחד אחות. שלוש נשות קשר מילאו תפקיד ניהולי בבית האבות. אחת המנהלות סיפרה מדוע לדעתה עובדת סוציאלית מתאימה לתפקיד:

"בכוונה בחרנו שהיא [העו"ס] תיקח את זה על עצמה, כדי שלא תהיה מתיחות בין המלווה הרוחנית לבין העבודה הסוציאלית, ושיבינו שאחת לא מחליפה את השנייה".

העבודה המשותפת כללה מגוון רכיבים, רבים מהם דומים בכל בתי האבות, אך היו גם הבדלים ביניהם. אחד התפקידים הראשונים של אשת הקשר היה להכיר למלווה הרוחני את בית האבות, להציג אותו לכל אנשי הצוות ו"לפתוח" את דלתות בית האבות בפניו. אחת מנשות הקשר סיפרה כי עברה בין המחלקות, כינסה את העובדים בקבוצות קטנות וסיפרה להם על המקצוע החדש:

"אמרתי להם שלדעתנו אם אנחנו רוצים יותר שיתוף פעולה של החולים, לראות יותר שמחה אצל החולים, אז אנחנו צריכים להגיד לה [למלווה הרוחנית]... או אפילו אם חולה שקט מדי ונראה מדוכא, אז גם זאת בעיה שצריך לבוא ולהגיד לה, כי היא מסתובבת כל הזמן במחלקות. הייתה הבעת הפתעה בהתחלה על הפנים, אבל זה עובד".

מלבד פתיחת הדלתות והכרת אנשי הצוות, לעתים גם היה צריך להסביר לבני משפחתם של הדיירים, שלעתים מעורבים מאוד בטיפול בהם, על המקצוע החדש. אחת מנשות הקשר סיפרה כיצד היא מציגה את הפרויקט החדש לבני המשפחה:

"התחלנו בפרויקט חדש של מלווה רוחנית, שהיא מישהי מחוץ למערכת, שתהיה רק בשבילכם ותוכלו לדבר על כל מה שאתם רוצים על אימא על אבא, מה שיש לכם בפנים. תהיו אתם ותגידו

את מה שיש לכם, וזה לא יוצא משם, ולפי מה שתחליטו תבואו ותתרשמו ואחר כך ביחד תחליטו אם כדאי להמשיך. "

ברוב המקרים, בעיקר בתחילת עבודתו של המלווה הרוחני, אשת הקשר הציגה את התחום למנהל בית האבות ולצוות הבכיר ודאגה לקידומו. הדבר התבטא בשיחות עם מנהל בית האבות על התחום; ב"דחיפה" שהמלווה הרוחני יציג מקרה של חולה בטיפולו בפני הצוות הבכיר.

בחלק מבתי האבות איש הקשר היה "שומר הסף" האחראי על הפנייתם של מטופלים חדשים אל המלווה הרוחני. לעתים הוא הפנה דיירים בעצמו ולעתים בחר דיירים מתאימים מבין אלה שהופנו על ידי אנשי צוות אחרים. איש הקשר גם נתן למלווה הרוחני מידע ראשוני על המטופל, ובכלל זה מידע דמוגרפי, הרקע המשפחתי והנפשי, אבחנה ומצב תפקודי. כחלק מהטיפול בפניות, אנשי הקשר היו גם מעורבים בקביעת סדר היום של המלווה הרוחני ובכלל זה תיאום שעות הפגישה עם הדיירים ועם בני המשפחה. בשני בתי אבות ההפניות והתיאום לא נעשה באמצעות איש הקשר אלא באמצעות אנשי צוות אחרים.

נוסף על כך, תכנית העבודה של המלווה הרוחנית נבנתה בשיתוף פעולה בינה לבין אשת הקשר. הן שקלו, בחנו והחליטו יחד על המחלקות שבהן כדאי להתחיל את הפעילות, על הקבוצות שכדאי להקים ועל הנושאים שיש לקדם. כך, למשל, באחד מבתי האבות הן דנו כיצד לסייע לאנשי הצוות להתמודד עם מוות תכוף.

המלווה הרוחני יכול להתייעץ עם אשת הקשר; עבורו היא מעין "כתף שאפשר להישען עליה" ומקור לשיתוף ולאחווה. אחת מהן סיפרה על הקשר עם אשת הקשר:

"גם מיד אחרי הפגישות, מעבר לדיווח [הכתוב], מספרת ומשתפת, מתייעצת. אולי ללכת לכיוון הזה? משתפת במחשבות. גם כשקשה לי, למשל, יש חולה שקשה להגיע אליה, קטועת רגלים, בלי טוסיק, שלא יודעים אם צלולה.... [השיחה] נותנת כוח, וגם אני בן אדם, לא עושה קסמים. מדברת על הקושי, [ומקבלת פידבק] וואו, כל הכבוד! איך הצלחת?"; מאוד משתדלת שיהיה שקוף. מאמינה בקשר בין-אישי בין אנשים."

חשוב לציין כי הקשר האישי שהתפתח בין אשת הקשר למלווה הרוחני תרם לשניהם, כפי שאמרה אשת קשר:

"זה נשמע הכי שחוק בעולם, אבל זה כל כך נכון, [כשאתה] לרגע עוצר וזוכר: 'למה אני בכלל נמצא פה, ולמה בחרתי לעשות מה שאני עושה יום-יום, ולמה מתוך כל האיכס שיש מסביב, יש משהו אחד שאני אוהבת לעשות', וזה משהו שהמלווה הרוחני מאוד עוזר לך למצוא את הנקודה הזאת, וזה בדיוק מונע את השחיקה ונותן כוחות, מגבש."

מלבד המפגשים הפורמליים בין נשות הקשר לבין המלווה הרוחני, שהתקיימו באופן מסודר פעם בשבוע, רבים מהמפגשים היו לא פורמליים, בשיחות מסדרון בזמן העבודה השוטפת. בארבעה בתי אבות הן המלווה הרוחני והן נשות הקשר דיווחו על קשר אמיץ, חם ומפרה ביניהם. בשני בתי אבות הקשר היה טוב אך קורקטי יותר.

מעניין לציין כי נצפתה שונות בין בתי האבות במידת מעורבותה של אשת הקשר בעבודתו השוטפת של המלווה רוחני. השונות נעה בין מעורבות גבוהה בבחירת המטופלים, בקביעת לוחות הזמנים ובקביעת הנושאים שעליהם כדאי לעבוד, ובין מתן עצמאות גדולה יחסית למלווה הרוחני בנושאים אלה.

הן המלווה הרוחני והן אנשי הקשר דיווחו כי במהלך הזמן, המלווים הרוחניים הלכו והשתלבו במוסד, נהיו עצמאיים יותר ופיתחו קשרים ישירים עם אנשי הצוות בבית האבות. בהדרגה איש הקשר פועל פחות כמתווך וכמפנה ויותר כיועץ לעבודתו השוטפת של המלווה הרוחני. עם זאת, כפי שהגדירה אחת מנשות הקשר, "חשוב לחשוב איך עושים ניתוק של חבל הטבור" והופכים מנשות קשר לעמיתות.

3.5 הקשר של המלווה הרוחני עם אנשי הצוות בבית האבות

א. תהליך בניית הקשר

לקשר של המלווים הרוחניים עם אנשי צוות בית האבות עשויה להיות תרומה משמעותית להצלחתם. כדי להקל את התהליך, התקיימו באחד מבתי האבות שני מפגשים של הצוות הבכיר ובהם המלווה הרוחנית שהעבירה את הקורס בתל השומר הסבירה על הליווי הרוחני. בבית אבות נוסף הציגה המלווה הרוחנית עם כניסתה לעבודה את פעילותה המתוכננת בישיבת הצוות הבכיר. כפי שמספרת אשת הקשר "בפגישה הראשונה שלה, היא נכנסה לישיבת הצוות הראשונה, ביום ראשון... היא באה והביאה כיבוד... עוגה שהיא אפתה והעמידה את כולנו, ויעכשו שרים'... היינו נורא פתוחים, אנחנו צוות מאוד פתוח".

בכל זאת, בתחילת עבודתן נתקלו המלוות הרוחניות בשני בתי אבות אחרים בהתנגדות של ממש: היא התבטאה בחוסר שיתוף פעולה; אך הוא פחת בהדרגה. אחת מהן תיארה זאת כך:

"ההתנגדות ברמה המערכתית לא קיימת היום... התחלנו לא במקום הנכון. היה צריך להתחיל מלמעלה ולרדת."

במהלך הזמן פיתחו המלווים הרוחניים קשרים ישירים ויחסי אמון עם אנשי הצוות. כדברי אחת מהן:

"בחודשים הראשונים השקעתי המון בקשר, באמון מול הצוות... שקיפות. שיתוף. זה דורש זמן. זה מה שגורם לתחושת צוות, לעבודה ביחד. שבסוף - ההצלחה היא משהו טוב. לא רק החלק שלי, החלק של כולם."

המלווים הרוחניים השתתפו בסדנאות ובמפגשים עם צוותי בית האבות, תמיד בשיתוף פעולה עם אשת הקשר. שתי מלוות רוחניות ערכו סדנאות בנושא ההתמודדות עם המוות – אחת לצוות הבכיר והשנייה לשני צוותי המחלקות. מלווה רוחנית אחת ערכה סדרת מפגשים עם מדריכות תעסוקה על משמעותם הרוחנית של חגים ושל אירועים, וכפי שתיארה זאת אשת הקשר:

"היא נתנה כל מיני כלים איך להציג את הטקסים או דברים שהם סמליים בצורה שהיא יותר משמעותית, איך הן מרגישות כלפי נושאים אלו."

מלווה רוחנית אחרת נפגשה עם צוותי המטפלות כדי לעודד אותן לכבד יותר את הדיירים וכדי לתת פורקן למצוקותיהן. נוסף על כך, מקצת מהמלווים הרוחניים נפגשו פעמים ספורות עם אנשי הצוות

אחרים כדי לדון ביחס הולם כלפי הדיירים. פגישת המלווים הרוחניים עם המטפלות שינתה את דפוסי התנהגותן והן קיבלו כלים חדשים לטיפול בדיירים. כך, למשל, אמרה אחת מהן:

"היה איזה חולה שלא רצה לאכול, אני התיישבתי לידו, אני אתן דוגמה ממני, חצי שעה לא עזר עד שהוצאתי ממנו... הוא לא מדבר בכלל; קשה להבין מה הוא רוצה, עד שהבנתי שהוא רוצה קולה. ירדתי למטה הבאתי לו קולה, החולה אכל. ומאותו יום דאגנו שיהיו לו שני בקבוקי קולה בחדר. זה לא הצמא, זה עצם התאוה, והחולה רגוע, הוא אמר לי באותו רגע 'זה טעים', יותר מזה את לא צריכה. אז גם לנו הוא נותן גם פידבק על מה שאנחנו עושים, זה מחזק גם אותנו. הרצון הגדול יותר להגיע לחולה... הוא תרם לנו הרבה, גם לידע שלנו וגם לכל הצוות. מה כן אפשר לעשות ואיפה אפשר להעמיק יותר, ואיפה אפשר להעמיק פחות. ולא לפחד לדבר עם חולה ולנסות לשאוב ממנו מידע, שבעצם יכול לעזור לו."

ב. תיאור עבודת המלווה הרוחני

מבחינת מכלול פעילותם של המלווים הרוחניים בבתי האבות עולה כי הם עבדו עם שלוש קבוצות – הדיירים, בני המשפחה ואנשי הצוות – באמצעות פגישות פרטניות ובאמצעות פגישות בקבוצות. מלוח 3 עולה כי הם ייחדו 75% מזמנם לטיפול פרטני, 12% מזמנם לעבודה קבוצתית עם הדיירים, 4% לעבודה עם בני המשפחה ו-8% לעבודה פרטנית וקבוצתית עם אנשי צוות בית האבות. מהלוח עולה עוד כי היו הבדלים בדפוסי העבודה של המלווים הרוחניים. כך, למשל, מלווה רוחני אחד לא ערך כלל פגישות קבוצתיות לעומת מלווה רוחני שהקדישה כרבע מזמנה לכך; אחד המלווים הרוחניים לא עבד עם בני משפחה כלל בעוד שאחרת ייחדה לכך עשירית מזמנה. כאשר נשאלו אנשי הקשר האם הם שבעי רצון מחלוקת הזמן של המלווים הרוחניים, כולם העדיפו להרחיב את העבודה הקבוצתית עם הדיירים, עם בני המשפחה ועם אנשי צוות, וזאת, גם על חשבון צמצום היקף הפגישות הפרטניות עם הדיירים.

לוח 3: התפלגות פעילות המלווים הרוחניים בבית האבות (באחוזים)

פעילות:	זמן עבודה (כ-15 ש"ש)	100
פרטנית עם הדיירים	90-65	76
קבוצתית עם הדיירים	25-0	12
פרטנית עם המשפחות	10-0	4
פרטנית עם אנשי הצוות	5-1	3
קבוצתית עם אנשי הצוות	10-0	5

ג. השתלבות המלווים הרוחניים בבית האבות

השתלבותם של המלווים הרוחניים כאנשי צוות בבית האבות אינה מובנת מאליה, בשל כמה סיבות. חלקם מועסקים בבית האבות כשכירים וחלקם כעצמאיים (freelancer). רובם אינם משתתפים בקביעות בישיבות הצוות, אלא מוזמנים לישיבות ספציפיות, כמו, למשל, לצורך הצגת מקרה לצוות הרב-מקצועי או לשם השתתפות פעם בחודש בישיבות הצוות של השירות הסוציאלי. כמו כן, חלף זמן רב עד שנמצאה לרובם פינה קבועה שבה הם יכולים להיפגש עם הדיירים ועם בני המשפחה; לאחדים אין מחשב משלהם

שבו הם יכולים לתעד את פעילותם, והם משתמשים במחשב של איש הקשר. מהראיונות גם עלו שאלות נוספות, כמו: האם הם אמורים להשתתף ב"ימי הכיף" של בית האבות? האם הם אמורים להופיע ברשימת אנשי הקשר? האם הם משתתפים באיסוף כסף למתנות לאנשי הצוות?

שאלות אלו בעלות משמעות מבחינת מחויבותו ונאמנותו של המלווה הרוחני: האם הוא מחויב לבית האבות? האם לדיירים ולבני משפחתם? סוגיה זו מתבטאת במגוון תחומים, כפי שזה עלה בראיונות – עם, עם אנשי הקשר ועם מרואיינים אחרים:

◆ **"המלווה הרוחני היא רק בשבילכם":** אחת מנשות הקשר מסבירה את היתרון של המלווה הרוחני כעובדת עצמאית שלא מצוות בית האבות:

"יש כמה יתרונות לזה שהיא מחוץ למערכת. אלינו [העובדים הסוציאליים] כל הדיירים באים, הם רואים בנו כתובת לכל התלונות והבקשות, ולא תמיד אפשר לשלב את זה. אנחנו מראש מגדירים, שהמלווה הרוחני מגיעה לפה – היא פרילנסרית; היא לא מהמערכת, היא פה בשבילכם, בשביל הנפש שלכם ובשביל הבעיות."

◆ **"המלווה הרוחני תשמיע את תלונותיכם":** אחת המלוות מספרת כיצד היא רואה את תפקידה כמייצגת את הדיירים:

"התפקיד מאפשר לראות הכול. לטוב ולרע. יש דברים פחות סימפטיים. אני גם בפנים וגם בחוץ [...] אם אני רואה] שאוחזים בצורה פחות נעימה או בכוח, זה החלק שלי שרואה הכול, אני מדווחת לעו"ס הראשית. אני מסתכנת בכך שלא אהיה אהודה. מרגישה שהמחויבות הראשונה שלי לדיירים ולרווחה שלהם. במקרה הזה הדברים מטופלים."

במקרה אחר, המלווה הרוחני, יחד עם בן משפחתו של אחד הדיירים, הפנתה אל רופאה בקשה שכבר נדחתה בעבר. הרופאה כעסה עליה, ואשת הקשר הייתה צריכה להתערב כדי לברר את הסוגיה. כפי שהמלווה הרוחני אמרה בדיעבד: "אולי לא הייתי מספיק חכמה. הייתי צריכה לחשוב איך אני עונה פוליטקלי קורקט. דיברנו [עם הרופאה] על דרכי תקשורת. הסברתי שהכוונה לא הייתה להתקיל. יישרנו את ההדורים."

◆ **"למי היא מחויבת?":** שאלה נוספת שעולה היא עד כמה השיחות האינטימיות בין המלווה הרוחני לדייר צריכות להיות מדווחות ופתוחות לכולם. אחת המנהלות מסבירה את הדילמה:

"אני יכולה לתת לך דוגמה עד כמה המלווה הרוחני היא חלק מהצוות או אאוטסיידר. אם היא חלק מהצוות אז איפה ההתחייבות שלה לדיווח לצוות, ואיפה הסודיות שלה? כי, בכל זאת, זה יכול להיות מאוד אישי ולא לפרסום. אבל אם היא חלק מהצוות, היא בכל זאת צריכה לדעת עם מי היא עובדת, ומה היא עושה ואיפה זה עומד. אם היא לא חלק מהצוות, אז אין לה את ההתחייבות כל כך רק מול העובדת סוציאלית."

◆ **"את מי היא מייצגת?":**

"התרומה שלי היא בזה שאנשים מאוד נרגשים מזה שבאים במיוחד לתת להם סוג של תשומת לב, שמבינים שהיא לא מייצגת את המערכת הרפואית, לא באה לתת אישור למה שהרופא או האחיות אומרים, אלא לתת חיזוק במי שהם. היא לא מטעם בית האבות ובאה

לתת גושפנקה למשהו. למה קרבה בין ארוחת בוקר וצהריים. באה לשמוע בלי ביקורת ושיפוט. תורם לקשר ולאיכות הקשר."

חלק מהשאלות האלה נותרו בעינן במהלך השנה ולחלקן נמצאו תשובות, כפי שעולה מעדויות אנשי הקשר והמלווים הרוחניים. נראה כי במהלך הזמן חלו שינויים בהבנייתם של דפוסי העבודה ובמיסודם, במאפייני הדיירים שמופנים אל המלווה הרוחני, תהליך ההפניה אליו ובדפוסי ההפניה. כמו כן רבים דיווחו על חיזוק יחסי העבודה והאמון עם אנשי הצוות האחרים ולא רק עם איש הקשר. כך, למשל, יותר הפניות מגיעות מאנשי הצוות ולא רק מאיש הקשר, גם אם עדיין ההפניות עוברות דרכו.

במקביל, גם המלווים הרוחניים עצמם דיווחו בסוף השנה כי הם מרגישים מעורבים ומעוררים יותר בבית האבות. אחת מהן אמרה:

"אני חלק בלתי נפרד מהצוות. הוסיפו לי שעות. רוצים להוסיף לי שעות. מגמה ורצון שאעמיק נוכחות במקום. חושבת שפשוט גם הצוות וגם הדיירים התרגלו אליי. פניות, כמו, למשל, לאישה שעומדת למות – 'בואי נדבר אתה מהר מהר' – הפכו שכיחות. או 'היא במצוקה ואני חושבת שאת יכולה לסייע לה'."

מלווה רוחני אחר דיווח:

"אני מרגיש מאוד-מאוד טוב במקום שנמצא, מול הצוות, החולים, ההנהלה. מאוד טוב. יודעים להיעזר כשצריך. נותנים את המרחב שנדרש לאנשים. יש כבוד הדדי, וזה סימן מעולה מבחינתי. אני לא דורך לאף אחד על הרגליים ואף לא חושב שאני נכנס בטיפול שלו."

4. תרומת התכנית

מדבריהם של מנהלי בתי האבות, של אנשי הקשר ושל אנשי הצוות האחרים שרואיינו עולה כי בששת בתי האבות להשתלבותו של המלווה הרוחני הייתה תרומה משמעותית, וכי הם רואים בכך הצלחה רבה. אנשי הצוות שיבחו את המלווים הרוחניים, הן ברמה האישית, והן מבחינת המקצוע החדש. אחד המנהלים אמר:

"מאוד אוהבים אותה, מאוד מחפשים אותה... הדרישה היא באמת גדולה, מחכים לה, שמחים לקראתה, זקוקים לה, מבקשים אותה יותר ויותר"; או אחת המנהלות שהפגישות הקבוצתיות מתקיימות בחדרה מספרת: "אחד הדברים הכי יפים... בערב מגרשים אותי מהחדר. מה זה אוהבים אותה, מתים עליה."

תחומי התרומה העיקריים של המלווה הרוחני כללו:

- ◆ התייחסות לזקן כאדם שלם עם היסטוריה וזיכרונות: אחת המנהלות תיארה זאת כך: "הם בשלים, יש את כל קליפות הבצל... זקן יש לו הרבה קליפות בצל, יש לו הרבה מה לקלף, הוא מאוד רוצה לקלף, אתה לא צריך להגיע לשלב הסופני... זקן שהגיע לפה, שיודע שזאת התחלה אחרונה שלו, יש לו רצון שיכילו אותו, שיכילו את סיפור החיים שלו, שיכילו את המצוקות שלו, שיכילו את החשבונית שלו."

◆ ליווי הדיירים לקראת מותם, ליווי בני משפחה בסוף החיים והעלאת נושא המוות לתודעת צוות בית האבות"

"היא למשל תיעדה, ישבה וכתבה סיפור חיים של מישהי; ישבה ועשתה את זה איתה, והאישה הזאת נפטרה, ממש כשסיימו לעשות את זה היא נפטרה. אז היא הדפיסה הכול ובשבעה היא הביאה את זה לבן שלה."

מלווה רוחנית אחרת סיפרה: "העובדת הסוציאלית ראתה אותי מדברת בחופשיות, קיבלה יותר ביטחון, גם לדבר על סוף חיים, מוות, פחד מהמוות, כשמדברים על זה עונים. סיפרתי לה על שיחות והיא קיבלה ביטחון, והתחילה בעצמה."

◆ הרגעה של חולים עם תלונות ופניות חוזרות ונשנות ("נודניקים"): אחת המנהלות מספרת: "בואי נגיד ככה זה מרגיע... יש קבוצה של חולים שהם די בעייתיים, שאַתם היא עובדת קצת יותר. את רואה שהחולה יותר שקט, יותר רגוע, יותר משתף פעולה"; או "הקשר שלה אתה הוא כזה, שבזכות זה אַתנו היא משתפת יותר פעולה, מה שלא היה בעבר". או מספרת המנהלת: "גם היא ירדה ממני; איך שכחתי ממנה... יש לנו דיירת פסיכיאטרית שהמניה שלה זה עליי. פעמיים ביום הייתה נכנסת, רוצה לנשק אותך פה, ורוצה לנשק אותך פה... שעה נותנת לי הרצאה, לא יכולה לעבוד. נעלמה, נעלמה [...] המלווה הרוחנית הייתה גריקן אדיר בשבילה. היא הכילה אותה. וזה 1000 אחוז הצלחה."

◆ מתן תשומת לב לדיירים שקטים:

"וכל מיני דיירים... כמו... התאהבה בה. יש לנו דיירים שבגלל שהם שקטים, אז הם... אתה תמיד מטפל במופרעים, אז היא נחבאת אל הכלים, היא פשוט נשכחה. ואני תמיד אמרתי אתם לא יודעים איזו אישיות יש לדיירת הזאת, היא מהממת. והמלווה הרוחנית אמרה 'את צדקת היא מהממת'. היא נפתחה, כי ככה היא לא מדברת, בכלל."

◆ תרומת הפרויקט: יצירת הצורך במלווה הרוחני

אחת מתרומותיה המשמעותיות של התכנית היא יצירת הצורך במלווה הרוחני; יצירת מצב שבו אנשי הצוות יחוו שאי אפשר בלעדיו. כפי שסיפרה אחות ראשית בבית אבות:

"ברגע שאת פותחת דלת והיא נפתחה, אז הצורך - אי אפשר להחזיר את זה אחורה, זה רק מתגלגל קדימה, מהניסיון שלי בגריאטרייה עם כל מיני דברים. מבחינתי זה כבר יהיה מאוד קשה פְּלִי, וכמובן שזה מעט מדי. זה לא מספיק... היום היא לא יכולה לעשות את כל הדברים האלה. היא נוכחת פעמיים בשבוע כיום, וזה לא מספיק. אז יש חלום שלכל מחלקה תהיה מישהי כזאת. אם יש מטפל מאתגר, אז גם מנהל בית החולים שואל: 'נו, את... כבר הכנסת?'. אם רואים שהשקענו במשפחה ונתנו הכול, אז אומרים שנתנו גם מלווה רוחנית. והוא באמת שואל. משפחה מאתגרת, מטופל כזה, גם היא צריכה להיות בזה."

כפי שסיפרה אחת המנהלות :

"זה כמו ארון שאת מכניסה לבית, את מסתדרת יפה מאוד בלי הארון, אבל פתאום כשיש, את אומרת: איך עשיתי בלי? והוא מהר מאוד מלא, ואת צריכה עוד אחד. אז זה אותו דבר; שנים לא היה לנו והסתדרנו, אנשים היו מרוצים, אנשים נפטרו, כי זו דרכו של עולם. אבל פתאום, כשיש לנו את זה, יש דרישה, ואם יהיו יותר שעות, אז הדרישה תגדל גם. אז החלום שלי, זה באמת שיהיה מישהו במשרה מלאה, ובעוד שנה אני אומך לך שאני רוצה עוד אחד. זה יהיה החלום."

בתשובה לשאלה על התרחיש הפסימי שלה, מתארת אחת מנשות הקשר את התהליך שעברה :
"חלום רע? שזה ייפסק באיזשהו שלב. כי לדעתי די התרגלנו, בהתחלה גם בשבילי זה לקח המון זמן, וכשאני בעצמי הייתי צריכה לשווק את זה למשפחות שאני בעצמי לא יודעת ב-100% מה זה, ועוד לא לגמרי מאמינה ואני צריכה להתלהב ולהציג את זה ולמשוך אותם, זה היה קצת קשה ולקח זמן. והיום, כשזה נכנס למסלול, לדעתי זה מאוד חשוב, ומאוד נוח, ולכן התרחיש הרע, שזה יכול להיפסק מכל מיני סיבות."

5. תובנות והמלצות

המחקר המוצג בדוח זה בחן את תהליך התפתחותו של מקצוע חדש – הליווי הרוחני – ואת הטמעתו בבתי אבות בישראל. התהליך הזה היה מוצלח והוא כלל כמה רכיבים, וכל אחד חשוב כשלעצמו. יחד הם יכולים להציג מודל לשילובו של המלווה הרוחני בבית האבות. מתוך המחקר עולות תובנות אחדות. הראשונה שבהן קשורה לזיהוי הגורמים שתורמו להצלחת התכנית ואלו הם :

- ◆ **קיומם של מקורות מימון:** העסקתם של ששת המלווים הרוחניים התאפשרה בזכות המימון שניתן לתכנית מטעם הפדרציה היהודית של ניו יורק. כמעט שלא ניתן היה לצפות מבתי האבות לממן את העסקתם של המלווים בשלב הראשון, הן משום שהם לא הכירו את המקצוע, הן משום שאינם מחויבים לכך על ידי משרד הבריאות והן משום שרובם ככולם מצויים במצוקה כלכלית, המחייבת אותם לחסוך במשאבים. לכן, כדי להכיר להם את המקצוע החדש, היה צורך לממן את העסקתו של המלווה הרוחני שלא מתקציב בית האבות. ואכן, החשיפה הזאת וההתנסות החיובית יצרו בקרבם צורך להמשיך ולהעסיקו. במקצת מבתי האבות היא אף יצרה נכונות, אם כי ראשונית, לממן את העסקתו לאחר שהתרשמו מעבודתו ומתורמתו.
- ◆ **הכרה של גוף "מכובד" שיוזם, מארגן, מפעיל ומלווה את הפרויקט:** הגוף שיוזם את הפרויקט והפעיל אותו הוא אשל, שנחשב לארגון מוביל ובעל מוניטין בפיתוח שירותים לזקנים. העובדה שאשל ייחס חשיבות לשילובו של המלווה הרוחני בבתי האבות והשקיע בכך משאבים השפיעה על נכונותם ועל רצונם של מנהלי בתי האבות להשתתף בפרויקט, נתנה להם לגיטימציה להכניס לשעריהם איש מקצוע שאינו מוכר עדיין על ידי משרד הבריאות ועל ידי משרד הרווחה והשירותים החברתיים ושהם אינם נדרשים להעסיקו. התמיכה של אשל גם נתנה גושפנקה לכך שאין מדובר בשרלטנות או במקצוע איזוטרי אלא במקצוע חיוני וחשוב.
- ◆ **היכרות מוקדמת של אנשי הצוות עם מקצוע הליווי הרוחני:** דבר קיומו של המקצוע החדש הובא לידיעתם של המנהלים ושל אנשי הצוות בכל אחד מבתי האבות שהשתתפו בתכנית ובכל אחד מהם

איש צוות אחד לפחות כבר הכיר את הנושא, עוד לפני העסקתו של המלווה הרוחני. לשם הצגתו של הנושא לאנשי צוות בית האבות ננקטו בין היתר הצעדים הבאים: הם הוזמנו לקורס על ליווי רוחני, שנערך בידי אשל; הם הוזמנו לכנסים ולימי עיון שבהם השתתפו אנשי צוות בית האבות והמנהלים ובהם ניתנו הרצאות על ליווי רוחני ועל תרומתו האפשרית לקשישים. כמו כן, חלק ממנהלי בית האבות השתתפו בסדורים מקצועיים בחו"ל והכירו את עבודתם של המלווים הרוחניים.

♦ **הבעת עניין יזומה ופרואקטיבית:** אשל פרסם קול קורא לכל בתי האבות והזמין אותם להשתתף בתכנית ואלה שרצו בכך היו צריכים לנמק מדוע הם מעוניינים במלווה רוחני וכיצד יסייעו לו להשתלב אצלם. כך, הם לא רק הביעו את הסכמתם להעסקת המלווה הרוחני, אלא גם היו צריכים להיות יוזמים ופרואקטיביים בכניסתם לתכנית.

♦ **תהליך הגיוס של המלווה הרוחני:** לאחר שבתי האבות קיבלו אישור להיכלל בתכנית, היה עליהם לבחור לבדם את המלווה הרוחני שאותו הם מעוניינים להעסיק. לשם כך הם זימנו לריאיון כמה מלווים רוחניים ובחרו מתוכם את מי שהתאים לדעתם לאופי בית האבות ונראה להם שישתף פעולה עם איש הקשר. בתהליך זה נדרשה מהם מעורבות רבה וקבלת החלטה עצמאית, אשר הגבירו את סיכויי הצלחתו והשתלבותו של המלווה הרוחני בבית האבות ואת שיתוף הפעולה ההדדי.

♦ **הקצאת איש קשר:** כל אחד מבתי האבות נדרש למנות איש מקצוע שישמש איש קשר למלווה הרוחני. עליו להכיר לו את צוות המוסד, ואת תהליכי העבודה והנהלים; עליו לקשר בין הקשישים לצוות, להיות "הכתובת" לסיוע ולתמיכה ועליו לסייע להשתלבותו של המלווה הרוחני בבית האבות. איש קשר הוא אחד הרכיבים החיוניים והחשובים ביותר להצלחתו של הפרויקט. שכן, גם לאחר כמה חודשים התקשו חלק מהמלווים הרוחניים למצב עצמם בבית האבות. ברוב המקרים הקשר בין איש הקשר לבין המלווה הרוחני נשאר תכוף וחזק במשך כל תקופת הפרויקט, גם אם שינה את פניו במשך הזמן. אם בתחילה שימש איש הקשר כחוליה המקשרת בין המלווה הרוחני לבית האבות, בהדרגה הוא הפך לדמות מייצגת ותומכת.

♦ **קבוצת עמיתים:** למרות קיומו של איש הקשר בבית האבות, העובדה שבבית האבות יש רק מלווה רוחני אחד עוררה בקרב המלווים הרוחניים את הצורך להתייעץ ולקבל תמיכה הדדית, לחשוב יחד, לסייע זה לזה בעיצוב התפקיד ולהתמודד יחד עם שאלות מקצועיות. בעקבות זאת הוקמה קבוצת העמיתים ובמסגרתה התקיימו פגישות קבועות של ששת המלווים הרוחניים, במשרדי אשל ובהנחייתה של מנחה מקצועית.

מתוך הכרת הגורמים שתרמו להשתלבות המלווה הרוחני בבית האבות ולהצלחת התכנית עולה התובנה השנייה, לפיה, כדי לפתח ולהפעיל תכנית כזו, דרושים הן מקורות הנעה חיצוניים והן מקורות הנעה פנימיים. שני הרכיבים הראשונים – מימון התכנית בידי הפדרציה היהודית של ניו יורק ויוזמת אשל, כמו גם הרכיב האחרון – קיום קבוצת עמיתים, הם רכיבים חיצוניים של התכנית, משום שהם נבעו והתבצעו בידי גורמים חיצוניים שאינם קשורים ישירות לבתי האבות. זאת ועוד, אשל היה מעורב במשך כל השנה בתהליך הבנייה ופיתוחה של התכנית, וזאת, בדומה לתכניות ניסיוניות אחרות בהובלת אשל, שבהם הוא מעורב באופן מתמשך: בוחן ומעריך את התקדמות ופיתוח התכנית. ארבעת הרכיבים האחרים הם פנימיים, וקשורים ישירות ליוזמה, לפרואקטיביות ולאחריות של כל אחד מבתי האבות.

התובנה השלישית שעולה מהמחקר היא העובדה שתהליך ההטמעה של מקצוע חדש כמו מלווה רוחני בבית האבות הוא הדרגתי, ארוך, דורש לימוד הדדי, פתיחות ונכונות לשינויים בבית האבות. המכשולים שחוו חלק מהמלווים הרוחניים בקשר שלהם עם אנשי הצוות עשויים ללמד על אחד הרכיבים שהיו חסרים במודל ושראוי לשקול את הוספתו בעתיד והוא, הגדלת החשיפה של אנשי צוות בית האבות לליווי רוחני בטרם כניסתו של המלווה הרוחני, בסמוך אליה ובמהלך השנה. ניתן לזהות בשתי קבוצות של אנשי הצוות בהתאם לתגובתם כלפי המלווה הרוחני:

◆ **הצוות הבכיר:** מאחר שלצוות הבכיר בכל ארגון יש השפעה משמעותית על התנהלות הארגון, הרי שחשיפתם לתכנית לפני תחילת עבודתו של המלווה הרוחני, כמו גם במהלך השנה, הייתה עשויה להרחיב את היכרותם ואת הבנתם את פעילותו. עם כניסתו היה רצוי להציג בפניהם את המקצוע ואת איש המקצוע, לתאם ציפיות ולדון עמם בדפוסי הפעילות המתאימים לו לדעתם, ואף לאפשר להם לקיים עמו פגישות קבועות למתן משוב הדדי ולהעמקת ההיכרות. כמו כן ניתן היה לחשוב על קיום סדנאות ופעילות של המלווה הרוחני עם הצוות הבכיר כמו למשל דיון בהתמודדות עם מוות ועם דיירים במצבי סוף החיים.

◆ **הצוות הפחות בכיר והצוות הזוטר:** לאחיות ולמטפלות יש השפעה משמעותית על ההתנהלות היומית בבית האבות. מתקשים להתמודד עם נושאים קשים ומאיימים, כמו, למשל, עם מוות ואבל, אשר עלולים לגרום, ובחלק מהמקרים אף גרמו, להתנגדות כלפי מי שהעלה אותם – המלווה הרוחני. לכן, ייתכן שראוי לחשוף אותם בהדרגה לפעילות המלווה הרוחני. ניתן להתחיל בחשיפה לתכנים פחות קשים בעבודתו, כמו, למשל, שיחה על משמעות החגים, מדיטציה ופעילות לא מילולית, ורק לאחר שהם יבינו את עבודתו עם הדיירים יהיה להם קל יותר להכיל תכנים מעיקים יותר בעבודתו.

התובנה הרביעית שעולה מהמחקר קשורה להתבססות המלווים הרוחניים בבית האבות ולהתפתחות היחס החיובי כלפיהם במהלך השנה. כך, לדוגמה, כמה מנהלים הציגו את הפרויקט בגאווה בביקורת שנעשתה בידי משרד הבריאות. עם זאת, יש לתת את הדעת לכך, כי למרות השינוי העצום במעורבותם של המלווים הרוחניים בבית האבות לאחר שנת הפעילות הראשונה, נראה כי תהליך הטמעתו המלאה והמוצלחת של המקצוע ארוך וממושך. שכן, ההטמעה הייתה שונה במוסדות שונים, מבחינת משך הזמן, מאפייני התהליך, שביעות הרצון והביטחון שהתפתח בקרב המלווים הרוחניים ואנשי הצוות.

התובנה החמישית קשורה לחשיבות שיש להמשך מימון התכנית ולמימון הרחבתה. כל מנהלי בתי האבות ואנשי הקשר העידו כי ללא המימון הראשוני של אשל הם לא היו ניגשים לפרויקט. בעת הראיונות באמצע השנה עדיין לא הייתה מוכנות לקבל על עצמם את מימון המלווה הרוחני, אך בחלק מבתי האבות הייתה נכונות להשתתפות במימון, כפי שאכן קרה לקראת השנה השנייה של הפרויקט. ואולם, נראה כי יש צורך להעמיק את העשייה לאיתור מקורות למימון העסקתם של המלווים הרוחניים. חלק מהמנהלים הציגו לקדם את הנושא במשרד הבריאות, כדי שיהיה תקן מחויב וממומן.

התובנה האחרונה קשורה להכשרת המלווים הרוחניים. אף שכולם היו אנשי מקצוע מיומנים ומנוסים, הידע וההכשרה הקודמים שלהם בתחום הזקנה, כמו גם לגבי ליווי רוחני לזקנים, היה מועט. לפיכך, נראה שראוי לחשוף אותם לנושאים הקשורים לזקנה, למוגבלות תפקודית וקוגניטיבית, עוד לפני

כניסתם למוסדות. נוסף על כך, יש צורך להגביר את התיעוד, את פיתוח הכלים לעבודה עם זקנים סיעודיים ואיסופם, כמו, למשל, שימוש בטקסטים, בשירה ובמגע. נוסף על כך, חשוב לפתח ולצייד את המלווים הרוחניים בכלים לא מילוליים לעבודה עם אנשים הלוקים בדמנציה ובמגבלות תקשורת אחרות עקב מחלות כמו שבץ מוח, למשל.

לסיכום, ממצאי המחקר מלמדים על הצלחה משמעותית של הפרויקט, על הצורך להרחיבו ועל הרצון לעשות זאת. עם זאת, הממצאים מלמדים גם על סוגיות לא פתורות שיש לתת עליהן את הדעת בהמשך תהליך הפיתוח של מקצוע המלווה הרוחני בבתי אבות ובמוסדות הסיעודיים.